Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 72 (12162) | 1983 чылдың март 27, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп.

ШАЛЫПЧЫ КҮШ-АЖЫЛДЫ — ТӨРЭЭН ЧУРТКА

⊙ Москваның идик бүдүрер «Заря» каттыжыышкынының коллективи бүдүрүлге курлавырларының көрүлдезин ажылдаар черлерге кылган. Көрүлдениң сорулгазы — коммунистиг субботник хүнүнде бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылдың аргаларын тодаргайлаары, камнап алдынган материалдар болгаш энергия курлавырлары-биле ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары болган. Шалыпчы ээлчегниң кампалга фондузунга баштайгы салыышкыннарны киирген.

Курлавырларны дилеп тыпканы шалыпчы ажылдаарынга байдалдарны хандырган. Коммунистиг субботникке бүгү коллектив киржир. Апрель 16-ның хүнү аныяк хөй ажылчыннарга мергежил бедидерниң чугула үе-чадазы болур. Шалыпчы күш-ажыл ээлчээнге дагдыныкчылар, хоочуннар база киржир.

⊙ Тайга станциязының локомотив депозунуң машинистери субботниктиң үлүүнге киириштир хөй чүъктүг баштайгы составтарны башкарып чоруткан. Новокузнецкиниң, Кемеровонуң, Прокопьевскиниң он-он машинистери шалыпчы ээлчегге ажылдаар.

Күш-ажыл байырлалының хүнүнге чедир бүдүн чартык муң поездилерни башкарып чорудары Кузбасстың демир-орукчулары хүлээнген. Хөй чүс муң тонна чүъктерни херглекчилерге олар чедирер.

⊙ «Субботник» деп демдеглелдиг путёвкаларны «Бамстройпуть» тудуг эргелелиниң алдыгы автоколоннназының эң мурнакчы чолаачылары алган. Субботниктиң үлүүнге киириштир баштайгы шалыпчы рейстер кылдынган. Хани станциядан тудуг материалдарын, янзы-бүрү чүъктерни күчүлүг машиналар-биле дажыглап турар. Олар бүгү рейстерни камнап алдынган кывар чүүл-биле боттандырып турар.

⊙ Львовтуң «Электрон» каттыжыышкынының ажыл-ишчилери апрель 16-да планда ажыр өңнүг ийи чүс телевизорларны бүдүрер. Ол хүлээлгени боттуг санаашкыннар-биле бадыткаан. Субботникке чедир камнап алыры эргежок чугула чиг-эттиң, материалдарның болгаш электроэнергияның хемчээлин электроннуг санаалга техниказының дузазы-биле тодаргайлаан.

(СЭТА).

СЭКП ТЫВА ОБКОМУНУҢ IX ПЛЕНУМУ

Дүүн Кызылга, Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга, СЭКП Тыва обкомунуң IX пленуму болуп эрткен.

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин пленумну ажыткан.

Пленумга дараазында айтырыгларны чугаалашкан:

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан каттышкан байырлыг хуралынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң «ССРЭ-ниң алдан чылы» деп илеткелинде чүүлдерге болгаш түңнелдерге дүүштүр ажылчы чоннарның, аныяктарның патриотчу, интернационалчы кижизидилгезин улам ыңай экижидер талазы-биле партияның область организациязының сорулгаларының дугайында;

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр ажылчы чоннарның чагаалары болгаш саналдары-биле ажылды улам ыңай экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында;

ССР Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чылын төлептиг уткуур талазы-биле хемчеглер планының дугайында.

Бирги айтырыг талазы-биле илеткелди СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин кылган.

Илеткел талазы-биле пленумга СЭКП Кызыл хоорkomунуң бирги секретары **Б. П. Свинцов**, СЭКП Кызыл райкомунуң бирги секретары **Н. Н. Шулуу**, Каа-Хем районда «Бурунгаар» совхозтуң механизатору **К. Н. Монгуш**, Тыва АССР-ниң чырыдыышкын министри **Н. С. Конгар**, «Тыва кобальт» комбинатта партком секретары **В. Б. Петров**, автотранспорт эргелелиниң начальниги **В. А. Парунин**, ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары **О. Х. Хопуя**, СЭКП Бии-Хем райкомунуң бирги секретары **В. М. Евтешин**, Тываның дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдунуң директору **Ю. Л. Аранчын** санал бергеннер.

Пленум чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды хүлээп алган. Ажылчы чоннарның, аныяктарның патриотчу, интернационалчы кижизидилгезин улам ыңай экижидер талазы-биле СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң «ССРЭ-ниң алдан чылы» деп илеткелинде чүүлдерге болгаш түңнелдерге дүүштүр партияның область организациязының сорулгаларын ында тодаргай айыткан.

Ийиги айтырыг талазы-биле илеткелди СЭКП обкомунуң ийиги секретары **П. И. Кравченко** кылган.

Илеткел талазы-биле пленумга СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бирги секретары **К. А. Маспык-оол**, профоблчөвүлелдиң даргазы **Ш. П. Куулар**, СЭКП Өвүр райкомунуң бирги секретары **Ч. Х. Ооржак**, Тыва АССР-ниң прокурору **А. Г. Горелов**, «Тувинская правда» солуннуң редактору **В. Л. Маслов**, Чөөн-Хемчик райкүүскомунуң даргазы **Д. С. Куулар** санал бергеннер.

Пленум чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды хүлээп алган, ында СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр ажылчы чоннарның чагаалары болгаш саналдары-биле ажылды улам ыңай экижидер талазы-биле республиканың партия организацияларының сорулгаларын тодараткан.

ССР Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чылын төлептиг уткуур талазы-биле хемчеглерни пленум чугаалашкан болгаш хүлээп алган.

Пленум организастыг айтырыгны көргеш, СЭКП обкомунуң кежигүнүнге кандидаттан кежигүнүнче Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы **Д. С. Монгушту** шилчиткен.

СЭКП ТК-ның Чагаа килдизиниң сектор эргелекчизи **А. Н. Молокоедов** пленумнуң ажылынга киришкен болгаш чүве чугаалаан.

Пленум ажылын дооскан.

Кызылда № 2 механизация эргелелинде эң дуржулгалыг электросварщиктерниң бирээзи Юрий Иванович Мурзин. Бо бүдүрүлгеде ол чеди чыл ажылдап турар. Бедик мергежилдиг ажылчынның септеп кылганы парын техниказы эки шыварлыг болуп турар.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ПАТРИОТТУГ, ИНТЕРНАЦИОНАЛДЫГ КИЖИЗИДИЛГЕНИ КҮШТЕЛДИРЕР, СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 40 ЧЫЛЫН ТӨЛЕПТИГ УТКУУР

СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. ШИРШИННИҢ илеткели

СОВЕТ Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чылын хөй националдыг совет улус, ооң иштинде бистиң республиканың ажылчы чоннары политиктиг улуг көдүрлүүшкүннүң болгаш күш-ажылчы сорук кириишкинниң байдалынга 1982 чылда байырлап демдеглээн. ССР Эвилелиниң алдан чыл юбилейин байырлааны СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының тиилелгезиниң, социализмниң төөгүлүг чедиишкиннериниң чайынналчак көргүзүү болган. Совет Эвилели бодунуң чогаадыкчы күчүлүг күштериниң чечектелиишкининиң үезинде бодунуң юбилейин уткаан. Совет ниитилелдиң каң дег быжыг социал-политиктиг болгаш идейлиг чаңгыс эвин, Коммунистиг партияны долгандыр бистиң чуртувустуң ажылчы чоннарының сырый каттышканын, улуг Ленинниң херээнге, коммунизмниң херээнге оларның кызыгаар чок бердингенин бүгү делегейге база катап көргүскен.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан юбилейжи хемчеглер СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралы-биле доозулган. Коммунистиг партияның теоретиктиг болгаш практиктиг ажыл-чорудулгазын, хөй националдыг Совет күрүнени тургузарынга, хөгжүдеринге болгаш быжыктырарынга, совет улустарның ленинчи найыралын быжыглаарынга СЭКП-ниң төөгүлүг ачы-хавыяаларын, национал айтырыгны чедиишкинниг шиитпирлээринге ССРЭ-ниң дуржулгазының делегейге ужур-дузазын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң «ССРЭ-ниң алдан чылы» деп илеткелинге — эртем-политиктиг улуг ужур-дузалыг документиге ханызы-биле бүгү талалыг тодаргай айыткан болгаш СЭКП-ниң национал политиказының ээлчеглиг сорулгаларын тодаргайлаан деп, илеткелчи онзалап демдеглээн.

ХӨЙ НАЦИОНАЛДЫГ Совет күрүнениң тургустунганының болгаш ажыл-чорудулгазының ленинчи принциптерин эш Ю. В. Андроповтуң илеткелинге тодаргайы-биле айыткан. Ол дээрге — социалистиг федерализмниң оруун шилип алганы, нацияларның бот-башкартынар эргезин боттандырганы, хостуг улустарның эвилелиниң эки тура барымдаалаар чоруун хандырганы болгаш бүгү нацияларның база биче улустарның бүрүн дең эргелиин хандырганы. Оларның чүгле юридиктиг эвес, харын-даа херек кырында дең эргелиг эвес чорааның узуткаарынче чайгылыш чок угланыышкынны боттандырганы-дыр.

ССР Эвилелиниң 60 чыл дургузунда хөгжүлдезиниң түңнелдерин эш Ю. В. Андропов бодунуң илеткелинге тодаргай айыткан. Национал айтырыгның шиитпирлээри чүгле аңгы талазы-биле үндезинге чедип алдынып болур болгаш ол айтырыгны шын шиитпирлээриниң удуртукчу, башкарыкчы күжү, магадылалы Коммунистиг партия, ооң эртемге үндезилеттинген политиказы болуп турар дугайында Маркстың — Ленинниң өөредииниң төөгүлүг шынныын хөй националдыг Совет күрүнениң ол үеде эрткен оруу бүрүнү-биле бадыткаан. Бүгү республикаларның шапкын хөгжүлдезиниң баазазынга улус ажыл-агыйының чаңгыс аай эвилел комплекизи тургустунган. Республикаларның социал тургузуу шынар талазы-биле чаартынып сайзыраан, оларның кайызында-даа ажылчын аңгы, колхозчу тараачыннар, улусчу интеллигенция өзүп келген, күрүне болгаш ниитилел амыдыралының бүгү адырларынга бедик мергежилдиг кадрларны белеткээн болгаш кижизиткен. Депшилгелиг чаңчылдарга, угаан-бодал байлактарын доктаамал солчурунга үндезилээш, хөй националдыг социалистиг культура чечектелген. Кижилерниң төөгүлүг чаа ниитилешкээ — совет улусту тургускан социалистиг нациялар тургустунган.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралынга эш Ю. В. Андроповтуң «ССРЭ-ниң алдан чылы» деп илеткелин бистиң республиканың ажылчы чоннары Совет Төрээн чурт дээш, социалистиг болгаш коммунистиг тургузуушкунга ооң төөгүлүг чедиишкиннери дээш дүрүм ёзугаар чоргаарланыышкынның өөрүшкүзү-биле уткаан деп, Г. Ч. Ширшин онзалап демдеглээн.

Эш Ю. В. Андроповтуң илеткелин тайылбырлаар болгаш пропагандалаар талазы-биле массалар ортузунга хөй талалыг ажылды партия организациялары калбартып чоруткан. Илеткелди өөрениринге партияның болгаш комсомолдуң политиктиг өөредилгезиниң база экономиктиг өөредилгезиниң системазынга, а ол ышкаш ниити өөредилге школаларынга, профессионал-техниктиг училищелерге болгаш өөредилге черлеринге организастаан. «СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң «ССРЭ-ниң алдан чылы» деп илеткели — төөгүлүг ужур-дузалыг документ» деп темалыг чаңгыс аай политхүн Кызыл хоорайга, бүгү районнарга эрткен. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралының материалдарын пропагандалаар талазы-биле лекцияларны болгаш беседаларны, а ол ышкаш массалыг өске-даа хемчеглерни күш-ажылчы коллективтерге, чоннуң чурттап турар черлериниң аайы-биле чорудуп турар.

ПАРТИЯ, совет, ажыл-агый органнарының, хөй-нити организацияларының амгы үеде организакчы болгаш политиктиг бүгү ажылы партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май, ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин күүседиринче, эш Ю. В. Андроповтуң «ССРЭ-ниң алдан чылы» деп илеткелинде айыткан сорулгаларны амыдыралга боттандырарынче ажылчы чоннарны эвилелдээринге чагырткан. Эрткен ийи чыл дургузунда кылган ажылдың чедип алдынган эки түңнелдерин быжыглавышаан, республиканың ажылчы чоннары он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылын күш-ажылчы сорук кириишкин-биле эгелээн. Үлетпүр продукциязын бүдүрер болгаш сайгарар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле ийи айларның пландары күүсеттинген. Тудуг, транспорт, харылзаа, садыг болгаш чоннуң коммунал-амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылынга тодаргай көргүзүглер чедип алдынган.

Көдээ ажыл-агыйның ажылчылары бо чылдың эрткен ийи айларында сүт бүдүрери эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге 15,2 хуу, чуурганы — 24,2 хуу, а күрүнеге сүт садары — 16,6 хуу, чуурганы — 15,8 хуу көвүдээн. Мал кыштаглаашкынының чедиишкинниг эрттирер, частгы хову ажылдарынга хыпаңналыг белеткенир талазы-биле хемчеглерни чорудуп турар.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң айтыышкыннарынга дүүштүр удуртукчу органнарның ажылының стилин база методтарын сайзырангайжыдар, массалар-биле харылзааны быжыглаар, ажылчы чоннар коллективтеринге организакчы ажылды дорт чорудар талазы-биле ажылды республикада калбартып турар. Күш-ажылдың бүдүрүлгезиниң болгаш күүселдезиниң сагылга-чурумун быжыглаар, камналганың болгаш хумагалалдың чурумун күштелдирер талазы-биле хемчеглер алдынып турар.

САЙЗЫРАҢГАЙ социализмниң үе-чадазынга СЭКП-ниң национал политиказының кол угланыышкыннарын эш Ю. В. Андроповтуң «ССРЭ-ниң алдан чылы» деп илеткелинде тодаргай айыткан. «Сайзырангай социализмниң байдалдарында нациялар харылзааларының айтырыглары хүн айтырыындан уштунмайн турар. Ол айтырыглар Коммунистиг партияның онза сагыш салыышкынын, доктаамал кичээнгейин негеп турар. Национал политиканың ленинчи принциптерин сайзырангай социализмниң практиказы-биле партия чогаадыкчы байытпышаан, ол айтырыгларны ханызы-биле көөр, оларны шиитпирлээриниң оруктарын айтыр ужурлуг» деп, эш Ю. В. Андропов онзалап демдеглээн.

СЭКП бодунуң национал политиказының талазы-биле республика бүрүзүнүң материалдыг, угаан-бодал күжүн улгаттырары-биле кады бүгү чуртту дең-дески хөгжүдеринге ону долузу-биле ажыглаарынче угланган шугумну чайгылыш чок боттандырып турар. Республика бүрүзүнүң бойдус болгаш күш-ажылчы курлавырларын, агаар-бойдус байдалын эң-не бодамчалыг ажыглаарынче, ол чүүлдерни ниити-эвилел курлавырларынга эң-не таарымчалыг кылдыр каттыштырарынче угланган сорулганы салып турар. Ол чорук девискээр бүрүзүнге, нация болгаш биче улустар бүрүзүнге, бүгү күрүнеге ышкаш, бир дөмей ажыктыг чүүлдерни бээр.

Ол айтыышкыннарны барымдаалааш, бистер, ниити-эвилел экономиказын быжыглаарынга республиканың салыышкынын улгаттырарының практиктиг хемчеглерин боттандырып чорударының дугайында доктаамал бодаар ужурлуг бис.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң кол-кол угланыышкыннарын болгаш сорулгаларын СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Тыва АССР-ниң бүдүрүкчү күштерин улам ыңай комплекстиг хөгжүдериниң хемчеглериниң дугайында» доктаалында тодаратканын билир болгай силер. Ол доктаалды күүседир талазы-биле сөөлгү чылдарда эвээш эвес чүүлдерни кылган. Ынчалза-даа ону амыдыралга долузу-биле күүседир дизе, ам-даа хөй ажылды кылыр апаар. Бистиң республикада даг-руда үлетпүрүнүң, мал ажылының, аңныр-ывыш ажыл-агыйының продукциязын чурттуң өске экономиктиг районнарынга бээри-биле бүдүрерин көвүдедир талазы-биле эвээш эвес аргалар бар бооп турар. Ынчангаш сорулга болза ол курлавырларны болгаш аргаларны эң долузу-биле ажыглаары болур.

Бистиң республиканың улус ажыл-агыйы ниити-эвилел экономиказының чарылбас кезээ болбушаан, өске республикалар, крайлар болгаш областар-биле хөй санныг бүдүрүлге харылзаалыг бооп турар. Чурттуң аңгы-аңгы хоорайларында чүс-чүс заводтар болгаш фабрикалар бистиң республикаже машиналарны, дериг-херекселдерни, үлетпүр болгаш аъш-чем бараанпарын чорудуп берип турар. Чижээ, Сельхозтехкүркомга 1223, херегленчилер кооперациязынга — 539, күрүне садыынга — 345, «Тыва даг-дүгү» комбинадынга — 200, тудуг организацияларынга — 109 бүдүрүлге болгаш организациялары продукциязын чорудуп берип турар. Өске крайлар, республикалар, областар-биле Тываның экономиктиг харылзааларының хемчээли чыл келген тудум-на улам калбарып орар. Аңаа үндезилээш, материалдыг үнелиг чүүлдер, специалист кадрлар, бүдүрүлге дуржулгазы-биле солчуушкуннарны кылып турар.

БИСТИҢ республиканың ажылчы чоннары элээн хөй чылдарның дургузунда Хакас автономнуг областың ажылчы чоннары-биле чаржып турар болгай. Ол чарыштың үезинде кады ажылдажылганың болгаш бот-боттарынга дузалажырының чаңчылдары хөгжүп, көвүдеп, күш-ажылчы коллективтерниң, улус ажыл-агыйының аңгы-аңгы адырларының ажылдакчыларының аразында харылзаалар база тургустунуп турар.

Өске крайлар, республикалар, областар-биле Тываның экономиктиг болгаш өске-даа харылзааларын калбартып, хөгжүдеринге транспорт чугула рольду ойнап турар. Эш Ю. В. Андроповтуң «ССРЭ-ниң алдан чылы» деп илеткелинде онзалап демдеглээни болза: «Транспортту, орук четкилериниң хөгжүдери, көдээни хоорайже чоокшуладыр болгаш чижээ, көдээге кадрларны быжыглаарынга эвээш эвес хемчээлдиг идигни бээр. Бүгү Совет Эвилелиниң хемчээлинге кижилерниң хүн бүрүде харылзааларын, чурттуң республикаларының болгаш районнарының дириг харылзааларын хандырбышаан, ол сөстүң эң калбак утказы-биле алырга, транспорт социалистиг хөгжүлдениң чедиишкиннеринге кижилерни хаара тударынга бараан бооп турар».

Республиканың амыдыралынга транспорттуң эң чугула ужур-дузазын барымдаалааш, бистер ону улам-на хөгжүдериниң айтырыгларын идепкейлиг шиитпирлээр, транспорт чүүлдерин ажыглаарының ажыын улгаттырар, бүдүрүлге черлерин чаартып, эде дериир, оларның септелге баазазын быжыглаар, оларга чогуур культура-амыдырал байдалдарын тургузар талазы-биле хемчеглерни боттандырып чорудар ужурлуг бис.

НИИТИЗИ-БИЛЕ алырга, бистиң республиканың чурттуң өске экономиктиг девискээрлери-биле бүдүрүлге харылзааларын моон-даа соңгаар улам калбартып, ханыладыр болгаш бо талазы-биле оларның мурнакчы дуржулгазын ханызы-биле өөренип көөр база калбаа-биле ажыглаар ужурлуг бис. Ол бүгү ажылчы чоннарның интернационалдыг мээ-медерелин хевирлеп тургузарынга эң чугула фактор бооп турар.

«Чурттуң бүгү нацияларының болгаш биче улустарының бот-боттарын хүндүлээжириниң болгаш найыралдажырының, боттарының улуг Төрээн чуртунга ынакшылдың, интернационализмниң, өске чурттарның ажылчы чоннары-биле эп-сеткил каттыштырарының ёзузунга совет кижилерни кижизидери — доктаамал, бодунуң ужур-утказының талазы-биле үези эртпес сорулга болур» — деп, эш Ю. В. Андропов чугаалаан.

Партияның область организациязы партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин, «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидериниң дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын, а ол ышкаш Ю. В. Андроповтуң «ССРЭ-ниң алдан чылы» деп илеткелинде айтыышкыннарны күүсетпишаан, ажылчы чоннарның, аныяктарның совет патриотизмниң болгаш социалистиг интернационализмниң, совет улустарның бузулбас найыралының ёзузунга кижизидеринче кошкак эвес кичээнгейни салып турар.

Тыва хөй националдарлыг республика, ында бистиң чурттуң 70 нациялары болгаш биче улустары чурттап, ажылдап турар.

СЭКП обкомунуң бюрозунга сөөлгү чылдарда ажылчы чоннарның, аныяктарның интернационалдыг кижизидилгезин улам сайзыраңгайжыдарының дугайында айтырыгны ийи удаа чугаалажып көрген. 1982 чылда СЭКП Кызыл хоорkomу, райкомнары пленумнарга, партия активиниң хуралдарынга ажылчы чоннарның идей-политиктиг болгаш интернационалчы кижизидилгезин улам экижидериниң сорулгаларын чугаалажып көрген.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга белеткелдиң үезинде ажылчы чоннарның, аныяктарның патриоттуг болгаш интернационалчы кижизидилгезиниң хевирлери болгаш аргалары улам байлакшаан.

ПАРТИЯ организациялары ажылчы чоннар ортузунга СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының теориязын болгаш практиказын, совет улустарның акы-дуңма ёзузунуң найыралын болгаш кады ажылдажылгазын, ниити-улусчу социалистиг күрүнени болгаш демократияны хөгжүдеринге болгаш быжыглаарынга ССРЭ-ниң тургустунганының төөгүлүг ужур-дузазын, СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың бистиң чурттуң бүгү нацияларының болгаш биче улустарының экономиказын база культуразын көдүрери дээш могаг-шылаг чок ажыл-чорудулгазын пропагандалаарының ажылын дыка идепкейжидип, калбарткан.

Ажылчы чоннарның марксчи-ленинчи мировоззрениезин, интернационалчы мээ-медерелин хевирлеп тургузар талазы-биле партия чырыдыышкынының болгаш комсомолдуң политиктиг өөредилгезиниң, экономиктиг өөредилгениң системазы чугула рольду бооп турар. Чижээ, бо өөредилге чылында СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының эң чугула айтырыгларын марксизм-ленинизмниң үндезиннериниң болгаш эртемниг коммунизмниң 154 школазында, 26 теоретиктиг семинарда өөренип турар.

Партия организациялары ажылчы чоннарның интернационалчы кижизидилгезин экижидеринге ажылдың янзы-бүрү хевирлерин — лекцияларны, илеткелдерни, беседаларны, чаңгыс аай политхүннерни, эртем-практиктиг конференцияларны, улусчу университеттерни, доктаамал ажылдаар лекторийлерни, айтырыг-харыылар кежээлерин, көскү агитацияны калбаа-биле ажыглап турар. Ажылчы чоннарның чамдык коллективтеринде, школаларда болгаш өөредилге черлеринде эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның хүннерин эрттирип турар. Оларга күш-ажылчы шалыпчы ээлчеглерни, интернационалчы найыралдың кежээлерин тураскаадып турар.

СОЛУННАР, телевидение болгаш радио СЭКП-ниң ленинчи национал политиказын, ажылчы чоннарны совет патриотизмниң болгаш социалистиг интернационализмниң ёзузунга кижизидер талазы-биле бистиң чурттуң нацияларының болгаш биче улустарының социал-экономиктиг чедиишкиннерин пропагандалаарынга идепкейлиг киржип турар.

Солуннар арыннарынга, радио-телевидение дамчыдылгаларынга совет улустарның найыралының болгаш кады ажылдажылгазының дугайында чүүлдер, чугаалар республиканың хөй националдыг коллективтериниң ажыл-амыдыралының дугайында очерктер, чечен чугаалар парлаттынып азы дамчыттынып, ажылчы чоннарның, аныяктарның патриотчу болгаш интернационалчы кижизидилгезиниң талазы-биле партия, совет, хөй-нити организацияларының ажылының дуржулгазын чырыдып турар. «Тувинская правда» солуннуң журналистери сөөлгү чылдарның иштинде «Улустарның найыралдыг өг-бүлезинде» деп ай санының арыннарын үндүрери-биле хөй ажылды кылган. Ол ышкаш «Шын» солуннуң арыннарында ол дугайында солун материалдар база парлаттынып турар.

МАССАЛЫГ информацияның болгаш пропаганданың чепсектери совет ниитилелдиң мораль-политиктиг чаңгыс эвин божаңнадырынче, бистиң улустарывыстың найыралын кошкадырынче, национализмниң бажын ковайтырынче угланган буржуаа пропаганданың хоозун-меге чулчуруушкуннарын сойгалап, илередип турар материалдарны парлап болгаш дамчыдып турар.

Политиктиг чырыдыышкынның, лекция пропагандазының, масса-политиктиг ажылдарның ролюн бедидер талазы-биле партия организацияларының, солуннарның, радионуң болгаш телевидениениң ажылында эки чүүлдерни демдеглевишаан, оларның бо чугула ажыл талазы-биле болдунар аргалары ам-даа дыка четпес ажыглаттынып турарын айтыр херек.

Марксизм-ленинизм болгаш эртемниг коммунизм школаларының, теоретиктиг семинарларының программаларында көрдүнген СЭКП-ниң национал политиказының теориязын болгаш практиказын өөренирин партия хоорkomу болгаш райкомнары долу хемчээл-биле организаставайн турар. Политшколаларда болгаш теоретиктиг семинарларда эртип турар кичээлдерниң идей-теоретиктиг деңнели куду болуп артпышаан, СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының талазы-биле өөренип эртип турар айтырыгларның алыс утказын дыңнакчыларга тайылбырлап турары ханы эвес болгаш эки билдинмес болуп турар. ССРЭ-де национал харылзааларның дүрүм ёзугаар хөгжүлдезин, совет улустарның экономика, культура болгаш угаан-бодал талазы-биле тургустунуп келген ниитилешкээн, сайзыраңгай социализм үезинде чурттуң нацияларының болгаш биче улустарының чоорту чоокшулажып турарының көскү чижектерин чамдык пропагандистер ханызы-биле тода тайылбырлап көргүспейн турарлар.

Совет патриотизмниң болгаш социалистиг интернационализмниң идеяларын пропагандалаарынга лекцияларны болгаш илеткелдерни ам-даа четпес ажыглап турар бис. Ажылчы чоннарның чамдык коллективтеринде, школаларда болгаш өөредилге черлеринде, аныяктар общежитиелеринде партияның национал политиказының дугайында лекциялар, илеткелдер, беседалар ховар болуп турар. СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының принциптерин, национал харылзааларның айтырыгларын тайылбырлаар, акы-дуңма совет улустарның болгаш бистиң республиканың амыдыралының тодаргай чижектерин көргүзер талазы-биле дыка хөй партия организацияларының масса-политиктиг ажылының дээштии ам-даа куду.

(Уланчызы 2-ги арында).

ПАТРИОТТУГ, ИНТЕРНАЦИОНАЛДЫГ КИЖИЗИДИЛГЕНИ КҮШТЕЛДИРЕР, СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 40 ЧЫЛЫН ТӨЛЕПТИГ УТКУУР

(Уланчызы, эгези 1-ги арында).

СЭКП обкому, хоорkому, райкомнары, парткомнар партия болгаш комсомол өөредилгелериниң, экономиктиг өөредилгениң ажыктыын, массалыг пропагандазының—лекция пропагандазының, ниити-политиктиг номчулгаларның, улусчу университеттерниң, лекторийлерниң дээштиниң аргаларын ханызы-биле анализтеп көөр ужурлуг. СЭКП обкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизи, «Билиг» ниитилели СЭКП-ның ленинчи национал политиказының айтырыгларының талазы-биле лекторларның болгаш илеткелчилерниң белеткелин сайзыраңгайжыдары чугула.

РЕСПУБЛИКА болгаш район солуннарында, теле-радио дамчыдылгаларында партия, совет органнарының, профэвилел болгаш комсомол организацияларының ажылчы чоннарның, аныяктарның патриоттуг болгаш интернационалчы кижизидилгезиниң талазы-биле чорудуп турар ажылдары болур-чогууру-биле илереттинмейн турар. Парлап турар болгаш дамчыдып турар чамдык материалдар анаа-ла кыйгырыг хевирлиг, анализтерниң болгаш түңнээшкиннериниң эвээжинден чедимче чок болуп турар.

Республика болгаш районнар солуннары, Телевидение болгаш радио дамчыдылга талазы-биле күрүне комитеди СЭКП-ның ленинчи национал политиказын, оон боттуг чаалап алышкыннарын ажылчы чоннарның ортузунга ханызы-биле пропагандалаарын хандырар ужурлуг. Солуннарга совет улустарының найыралынга, ажылчы чоннарны совет патриотизмниң, социалистиг интернационализмниң ёзузунга кижизидер талазы-биле партия организацияларының ажылынга тураскааткан арыннарны үндүрүп, база ол талазы-биле радио дамчыдылгаларны чорудуп турарын үргүлчүлээр херек.

Ажылчы чоннарның патриоттуг болгаш интернационалчы кижизидилгезинге культураның болгаш уран чүүлдүн албан черлери чугула рольдуг. Совет улустуң найыралынга болгаш акы-дуңмалышкы чоруунга тураскааткан янзы-бүрү ажылдарны культура-чырыдыышкын албан черлери чорудуп турар. Театрның, филармонияның репертуарлары болгаш бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң программалары акы-дуңма республикаларның авторларының чогаалдары-биле неметтинип турар. Республиканың ном үндүрер черниң, библиотека системазының хөгжүп турарының ачызында ажылчы чоннарны делегейниң, совет болгаш орус литератураның база уран чүүлдүң эң эки чогаалдары-биле таныштырарынга таарымчалыг байдалдар тургустунган. Бистиң республиканың өске республикалар, крайлар болгаш областар-биле культурлуг харылзаалары чыл келген тудум-на улам быжыгып турар. Чүгле 1982 чылда безин Красноярск крайның хүннери, Ровноның хөгжүмчүлери, Москваның Ермолова аттыг театрларының болгаш өске-даа чогаадыкчы коллективтерниң гастрольдары Тывага чедишкинниг эрткилээн.

Ындыг-даа болза ажылчы чоннарның патриоттуг болгаш интернационалчы кижизидилгезинче культураның болгаш уран чүүлдүн албан черлери долу кичээнгей салбайн турар. СЭКП-ның ленинчи национал политиказының, совет улустарның найыралының дугайында лекцияларны болгаш беседаларны чамдык Культура бажыңнарында, клубтарда кончүг эвээш организастап турар. Ол-ла тематика бот-тывынгыр уран чүүлде, база-ла чогуур илереэшкинин албайн турар. Чамдык библиотекалар СЭКП-ның национал политиказының дугайында литератураны четпес пропагандалап, совет патриотизмге болгаш социалистиг интернационализмге тураскааткан номчукчулар конференцияларын, тематиктиг кежээлерни хаая организастап турар.

Хөгжүм-шии театрының болгаш филармонияның репертуарларында, Тываның чогаалчыларының, чурукчуларының болгаш композиторларының чогаалдарында совет улустарының найыралынга болгаш акы-дуңмалышкы чоруунга тураскааткан эки шиилер, номнар, чуруктар болгаш ырлар ам-даа эвээш.

Культура министерствозу, чогаадыкчы эвилелдер ажылчы чоннарның патриоттуг болгаш интернационалчы кижизидилгезинге культура албан черлериниң идепкейлиг киржилгези, совет улустуң чаагай интернационалчы культуразын калбаа-биле пропагандалаары, бистиң чуртувустуң нацияларының болгаш биче улустарының найыралын, [illegible] ажылдажылгазын, сырый каттыжыышкынын, амыдыралдың совет хевирин көргүзүп турар бедик шынарлыг уран чогаалдарны тургузарынче чогаадыкчы ажылдакчыларның [illegible] хандырар ужурлуг. Театрларның, концерт организацияларының репертуарларының, музейлерниң болгаш чурук делгелгелериниң экспозицияларының идейлиг болгаш уран деңнелин хөй националдыг совет драматургияның, музыканың, чурук болгаш каасталга уран чүүлдүң эң эки чогаалдары-биле байыдып тургаш, бедидер херек.

НАЦИЯ бүрүзүнүң угаан-бодал эртинезинде, чаңчылдарында, амыдырал-чуртталгазында чүгле эки чүвелер бар эвес, харын багай эргижирээн чаңчылдар база бар. Ындыг болганда база бир сорулга —ол багай чүүлдү үүжелеп албайн, бүгү-ле эргижирээн чүвелерден, совет ниити чуртталганың социалистиг аажы-чаңның норма-чижектери-биле, бистиң коммунистиг идеалдарывыс-биле дүүшпейн турар чүвелерден хосталыры болур —деп, эш Ю. В. Андропов онзалап демдеглээн. Культураның, литератураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчылары боттарының ажылынга бо айтырыышкыннарны удуртулга болдурар ужурлуглар.

Совет улустарының акы-дуңмалышкы найыралын быжыглаарының күчүлүг чепсээ орус дыл болуп турар. Ажылчы чоннарның калбак массаларының орус дылды өөренип алырының бүгү аргалары бисте бар. Бир эвес 1970 чылда тыва чоннуң чүгле 38 хуузу орус дылды хостуг билир турган болза, 1979 чылда ол көргүзүг 59 хуу ашкан. Орус дылды билир кижилерниң саны сөөлгү үеде оон-даа көвүдээн.

Орус дылды өөренириинче кичээнгейни улам күштелдирериниң амыдырал боду-ла бистерден негеп турар.

Бай-Тайга, Тес-Хем болгаш Эрзин районнарының школаларында, чамдык профтехучилищелерде өөреникчилерниң орус дыл талазы-биле билии ам-даа куду болуп артпышаан. 1982 чылда дээди өөредилге черлеринче шылгалдалар дужаап турган 2715 өөреникчилерниң барык-ла деңкезии орус дылга бижимел ажылдарны дужаап шыдаваан.

ЭВИЛЕЛДЕШКЕН республикаларга орус дылды өөренириин болгаш башкылаарын улам ыңай сайзыраңгайжыдар дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалынга, СЭКП обкомунуң бо айтырыг талазы-биле доктаалынга дүүштүр орус дылды школаларга, училищелерге, ортумак болгаш дээди өөредилге черлеринге башкылаарының шынарын экижидериниң немелде хемчеглерин партия организациялары, улус өөредилге органнары ап чорудар ужурлуг. Орус дыл олимпиадаларын, викториналарын, орус дылдың болгаш литератураның неделяларын, чогаадыглар конкурстарын оларга доктаамал эрттирер херек. Тыва националдыг өөреникчилерлиг школаларга бүгү эртемнериң 4-5 класстардан эгелеп орус дылга башкылаарынче дидими-биле шилчиири эргежок чугула. Кызылдың педагогика институдунга орус дыл болгаш литература башкыларының белеткелиниң деңнелин бедидериниң чугулаазын илеткелчи демдеглээн.

Орус дыл өөренир школалар, училищелер болгаш өөредилге черлери-биле кызыгаарлаң болбас. Кежээки, бот-өөредилге системазын, чурттап турар чериниң аайы-биле курстарны, бөлгүмнерни дамчыштыр ажылдап турар аныяктарның база чурттакчы чоннуң орус дылды өөрениринге бүгү талалыг дузалаар херек. Радио, телевидениеге тускай дамчыдылгаларны оларга организастаары, улусчу университеттерге факультеттерни ажыдары, өске-даа хевирлерни тывары чугула.

Студентилерниң, өөреникчилерниң патриотчу, интернационалчы медерелин хевирлээриниче угланган хөй талалыг ажылды школаларның, өөредилге черлериниң башкылар коллективтери, партия, комсомол болгаш пионер организациялары боттандырып турар. Оларның ажылының практиказында ленинчи зачёттарны, эрес-маадырлыг чоруктуң кичээлдерин, революсчу болгаш күш-ажылчы алдарның черлери-биле походтарны эрттирери доктаамал апарган. Чыл бүрүде хөй-хөй оолдар болгаш кыстар Совет Эвилелинге болгаш социалистиг чурттарже турисчи путёвкалар-биле аян-чорук кылып турар. «Мээң Төрээн чуртум—ССРЭ» деп экспедицияның маршруттары-биле эрткен чылын 6 муң пионерлер болгаш школачылар эрткен. Школаларда интернационалчы найыралдың 100 ажыг клубтары болгаш булуңнары тургустунган. Кызылдың № 3, 4, 14, Туранның № 1, Сарыг-Сепниң, Ак-Довурактың, Чадаананың № 2 школаларында болгаш өскелерде-даа интернационалчы кижизидилгениң эки дуржулгазы бар. Дыка хөй партия болгаш комсомол организациялары аныяктарның интернационалчы кижизидилгезинге студентилерниң тудуг отрядтарын, школачыларның күш-ажылчы каттыжыышкыннарын билдилиг ажыглап турар.

Оон-биле чергелештир студентилерниң болгаш өөреникчилерниң патриотчу, интернационалчы кижизидилгезиниң талазы-биле ажыл ам-даа четпес чорупт турар деп, илеткелчи демдеглээн. Партия комитеттери, ВЛКСМ обкому, Чырыдыышкын министерствозу, профессионал-техниктиг өөредилге талазы-биле эргелел, дээди болгаш ортумак өөредилге черлери ол ажылды улам күштелдирер талазы-биле боттуг хемчеглерни ап чорудар хүлээлгелиг. Бүгү идей-кижизидилгелиг ажылды аныяктарга коммунистиг мировоззрениени хевирлээриниче, СЭКП-ның ленинчи национал политиказының принциптерин база ужур-утказын, Коммунистиг партияның, ленинчи комсомолдуң, бүгү совет улустарның интернационалчы чаңчылдарын шиңгээдиринче угланган турарын чедип алыр херек. Комсомолчуларның, аныяктарның өөредилге, күш-ажыл, хөй-ниити амыдыралынга киржилге дээш харысалгазын бедидери эргежок чугула. Школа бүрүзүнге, училище, өөредилге черлериниң шуптузунга интернационалчы кижизидилгениң ажылының системазын тургузар, аңаа бүгү өөредилге-кижизидилгелиг ажылды дээштиг кылдыр ажыглаар херек. Төрээн чуртунга ынак, улустарның найыралынга, социалистиг интернационализмниң идеяларынга бердинген кылдыр аныяктарны, уругларны кижизидеринге партияның, күш-ажылдың болгаш дайынның хоочуннары-биле, бүдүрүлгелерниң мурнакчылары-биле ужуражылгаларны, интернационалчы найыралдың клубтарын база булуңнарын, конкурстарны, экскурсияларны, бот-тывынгыр уран чүүл көрүлделерин, спортчу маргылдааларны, уран чүүл болгаш техниктиг чогаадылганың делгелгелерин болгаш ажылдың өске-даа хевирлерин улам эки ажыглаары чугула.

АНЫЯКТАРНЫҢ патриотчу болгаш интернационалчы кижизидилгезинге Совет Чепсектиг Күштер тергиин эки школа болур. Совет Армияның хүрээлежинге аныяк оолдар идей-патриотчу дадыгыышкынның, организастыг, сагылга-чурумнуг болурунуң эки школазын эртип турар. Партия, совет органнар, комсомол, камгалал-массалыг болгаш спортчу организациялар, школаларның, өөредилге черлериниң удуртукчулары аныяктарның шериг албанын эрттирериниге белеткелинче доктаамал кичээнгейни салыр, аныяк оолдар шериже келдиртир мурнунда ортумак эртемни, шериг-техниктиг мергежилди чедип алган, күш-дамыр, мага-бот талазы-биле быжыккан, орус дылды эки билир болзун дээш сагыш салыр ужурлуг.

Совет улустарның найыралын пропагандалаарынга, ажылчы чоннарның интернационалчы кижизидилгезинге партия организациялары бисте эвээш эвес боон турар хөй националдыг коллективтерниң амыдыралының база күш-ажылының дуржулгазын болгаш үлегер-чижээн улам эки ажыглаар ужурлуг. Херек кырында, хүн бүрүде амыдыралдан алырга, бот-боттарын ханы билчириниң, хүндүткежириниң, деткижериниң харылзаалары аңгы-аңгы нацияларның болгаш биче улустарның төлээлекчилериниң аразында эң ылаптыг тода көстүп турар.

В. И. Ленин аттыг «Тывадаг-дүгү», «Тыва кобальт» комбинаттарда, «Тываның авиаотрядында, «Тудуг кезектери» комбинатта, өске-даа тудуг, транспорт организацияларында, совхозтарда найыралдыг, хөй националдыг коллективтер тургустунган.

«Тыва кобальт» комбинаттың кол цеги—гидрометаллургия цехинде 14 национальдың төлээлери ажылдап турар. Ол коллективте найырал быжыгып, күш-ажылчы маргылдаа чорупт турар. Цехти бурят М. Лазарев удурткан. Коллектив кежигүннери, ылаңгыя орус В. Дорофеева, тыва И. Күдер-оол, азербайджан Г. Каримов, армян Л. Мирзоян, хакас З. Чаптыков, чуваш Г. Корюкова олар шалыпчы ажылдап турар. Цех планның даалгаларын, социалистиг хүлээлгелерин доктаамал күүседип турар.

Коллективчи, эш-өөрзүрек, бот-боттарынга хүндүткелдиг чорук «Тыва тудуг» трестиниң № 48 тудуг эргелелиниң дыка хөй бригадаларында ылап көскү. Екатерина Бизяеваның, Валентина Борбак-оолдуң, Тамара Хертектиң, Пётр Войтюктуң болгаш өскелерниң-даа удурткан бригадаларында орустар, украиннер, тывалар, татарлар, хакастар ажылдап турар. Бот-боттарынга негелделиг, кайызынга-даа дуза көргүзеринге кезээде белен чорук, хостуг үениң кады эрттирип турары — бо коллективтерде чаңчыл ылап апарган. Оларда күш-ажыл, социалистиг чарыш эки организастаттынгаш, коллектив кежигүнү бүрүзү планның даалгазын чедишкинниг күүседип турар.

«Ол чижектер эш Ю. В. Андроповтуң «хөй националдыг, күш-ажылчы ажылчын коллективтер дээрге, бирги ээлчегде интернационалчы чорукту кижизидип, ССРЭ-ниң улустарының акы-дуңмалышкы чоруун болгаш найыралын быжыглап турар чер ылап ол-дур» деп сөстеринге бадыткал болуп турар.

Бригадаларга, цехтерге, участоктарга, ниити бүдүрүлгелерге болгаш организацияларга интернационалчы коллективтерни быжыглаар талазы-биле ажылды партия, совет ажыл-агый органнарының удуртукчулары тодаргай ажылдарны кылыр ужурлуг. Республиканың мурнуу болгаш барыын талакы чамдык районнарында хөй кезиинде тыва улус чурттап турар, ол дээрге, төөгү ёзугаар ында турумчуп чурттай берген улус дээрзи билдингир. Ындыг-даа болза, ол районнарга өске-даа нацияларның болгаш биче улустарның төлээлериниң чурттаарын күзээр бис. Ынчангаш, өске областарның болгаш республикаларның Тывага ажылдаары-биле келген специалистерин, республиканың өөредилге черлериниң доозукчуларын ол районнарже ажылдаары-биле чорудар болза чогумчалыг болур. Ол черлерниң партия болгаш совет органнары келгеннерни турумчудары-биле оларның үре-түңнелдиг ажылдаарынга бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургузар ужурлуг.

АКЫ-ДУҢМА социалистиг болгаш өске-даа чурттарның ажылчы чоннары-биле найыралдыг болурунга совет улусту кижизидеринче партия улуг кичээнгейни салып келген.

Бистиң республикавыс-биле МАР-ның Баян-Өлгий, Завхан болгаш Убса-Нур аймактарының чаңчыл болган найыралчы харылзаалары чылдан чылче хөй талалыг болгаш үре-түңнелдиг болуп бар чыдар. МАР-ның кожа аймактары-биле 17 совхоз, 7 школа болгаш училище, элээн хөй үлетпүр бүдүрүлгелери, министерстволар база ведомстволар харылзажып турар. Моолдуң аймактары-биле кожа-хелбээ харылзааларны быжыглаарынга совет-моол найыралдың Тыва салбыры улуг салыышкынны киирип турар.

МАР-ның кожавыс аймактары-биле найыралдыг харылзааларны улам сайзыраңгайжыдып, масса-политиктиг хемчеглерни улам хөйү-биле эрттирери чугула. Социалистиг чурттарның чедиишкиннерин республиканың ажылчы чоннарынга калбаа-биле пропагандалап, ук чурттарже турисчи аян-чоруктарны кылып, өнүктеривистиң республикага келирин организастап, өске-даа аргаларны ол ажылга чедингир кылдыр ажыглаар херек.

Совет ниитилел болгаш күрүне тургузуунуң байдалдарында Коммунистиг партияның ленинчи национал политиказын хажык чокка боттандырып келгениниң, областың партия организациязының идей-кижизидилгелиг шудургу ажылының түңнелинде республиканың ажылчы чоннарының медерелинде марксчи-ленинчи интернационалчы идеология быжыккан. Ынчаарга чамдык кижилерниң талазындан националисчи чугаалар болгаш эргиниң артынчылары ам-даа илереп турар. Ындыг кижилер өске националдың төлээлекчилеринге эвилең эвес, хүндүлел чок аажылаашкыннарны болдуруп турарлар. Амыдыралдың аңаа чөрүлдээлерин националисчи чыгады көөр хажыгыр хөөннүг ийи-чаңгыс кижилер таваржып турар.

Улуг-Хем районунуң Арыг-Үзүү, Ак-Туруг, Чаа-Хөл, Чөөн-Хемчик районунуң Ийме, Хайыракан, Барыын-Хемчик районунуң Дөң-Терезин, Кызыл-Мажалык суурларында чоннуң идей-политиктиг, интернационалдыг болгаш мөзү-шынар кижизидилгезин куду деңнелде чоруттунуп турар.

Чамдык кижилерниң талазындан националисчи болгаш шовинисчи хөөннерниң илереп келиринге объективтиг чылдагааннар бисте чок дээрзи билдингир болгай.

Ийи-чаңгыс кижилерниң кижилер-биле харылзажыр культурлуг деңнелиниң кудузундан ындыг аажылаашкыннар илереп турар. Ол болза, хамыктың мурнунда ол кижилерниң ажылдап турар коллективтеринде, организацияларында болгаш албан черлеринде кижизидилге ажылының кошкааның түңнелинде болуп турар. Ындыг болганда, кижизидилге ажылын күштелдирер, ону тодаргай болдурар болгаш оон ажыктыын бедидер херек.

Ажылчы чоннарның, аныяктарның интернационалдыг кижизидилгезинде херекке алдынмайн баар үүрмек чүвелер чок. Экономика, социал-психология, угаан-бодал талазы-биле факторларның комплекизин бүрүнү-биле угаап көөрү чугула. Ажылга кирер дугайында болгаш чурттаалга шөлүн үлээр айтырыгларны, коммунал-амыдырал, садыг болгаш медицина хандырылгазында, пассажир транспортунуң ажылында четпестерни, ол адырларның чамдык ажылдакчыларының талазындан хамаатыларга каржы болгаш эвилең эвес болган фактыларны эрге-дужаалдыг кижилер тодарадып, шиитпирлеп тура, тоомча чок, херекке албас, сагыш човаачыр эвес болур болза, ол чорук хамаатыларның сеткилин хомудаар, таарзынмас чоруунуң чылдагааны болур.

Чамдык партия организациялары, школаларның болгаш өөредилге черлериниң удуртукчулары интернаттарга болгаш пионер лагерьлеринге, сургуулдар общежитиелеринге орус националдыглар бир болук, тывалар бир болук болуп алган өрээлдерде чурттап турарынче кичээнгей салбайн турарлар. Ында багай чүве чок, ындыг-даа болза аныяктарның, школачыларның сырый каттыжыышкынынга, оларның интернационалдыг кижизидилгезинге оон идиг болбайн турар.

Хуралдарны, культура-чырыдыышкынның, күш-культура-спорттуң болгаш өске-даа массалыг хемчеглерни эрттирерде кижилерниң национал составын кичээнгейлиг өөренип көөрү эргежок чугула, чүге дээрге, ол бүгү оларның ажыктыг болурунга база кижилерни чоокшулаштырарынга таарымчалыг салдарны чедирер ужурлуг.

СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң айтыышкыннарын ёзугаар СЭКП обкомунуң бюрозу, хоорkому, райкомнары, парткомнар, республиканың Министрлер Чөвүлели, хоорайкүүскомнар, министерстволар болгаш ведомстволар кадрларны шилип алырын болгаш таарыштыр тургузарын кичээнгейлиг көөр, партия болгаш совет, өске-даа күрүне, ажыл-агый органнарынга, хөй-ниити организацияларынга нацияларның болгаш биче улустарның чогуур төлээлээшкинин оларның ажыл-херекчи болгаш мораль-политиктиг шынарларын барымдаалап тургаш хандырар ужурлуг. Кадр айтырыгларын шиитпирлээрде, кадрларны шилиириниң болгаш таарыштыр тургузарының ленинчи принциптерин чайгылыш чок удуртулга болдурар, оларны кичээнгейлиг, таарымчалыг ёзу-биле көрүп, амыдыралга боттандырар ужурлуг.

Партия организациялары кижилерниң интернационалчы кижизидилгезиниң талазы-биле калбак, ыяк бодан кылган идей-политиктиг ажылды организастаарда оларның харылзажырының культуразын бедидеринче кичээнгейин угландырар. Националистиг болгаш шовинистиг илерээшкиннерниң кандыг-даа хевирлери-биле, чурт-тала тырттар чоруктар-биле, амыдыралдың совет хевиринге таарышпас хоралыг аажы-чаңнар-биле эптеш чок демиселди чорудар ужурлуг. Оон-биле чергелештир кандыг-бир национал утка-шынар чок болгаш ийи-чаңгыс кижилерниң аразында маргылдаа - чөрүлдээлерни шын эвес, хөөредир чугаалаар фактылар-биле демиселди чорудар, чамдыкта хөй-ниитиниң шын эвес бодалдарының тургустунуп келириниң чылдагааны болу бээр янзы-бүрү дамчыыр чугааларга, хөөредиишкиннерге ойтур шавыышкынны кылыр херек. Эш Ю. В. Андроповтуң «ССРЭ-ниң алдан чылы» деп илеткелинде айыткаңы болза: «Чурттакчы чоннуң чайгаар ол-боже көжүүшкүнүнүң үезинде бисте республика бүрүзү, а ол ышкаш кандыг-бир черге-биле — область бүрүзү, хоорай бүрүзү улам-на хөй националдыг боор кел чыдар. Ол ындыг болганда, партияның национал политиказының цептередикчилери, күүседикчилери чер-черде улам хөй партия болгаш совет органнар, бистиң бүгү кадрларывыс боор турар-дыр.

Бистиң организацияларывыс шуптузу, бистиң бүгү-ле кадрларывыс боттарының практиктиг ажылынга ол айтыышкыннарны удуртулга болдурар ужурлуг. Олар ажылчы чоннарның, аныяктарның идей-политиктиг, интернационалчы кижизидилгезин шыңгыы, шүгүмчүлекчи ёзу-биле шүгдүнүп көөр, бүгү кижизидикчи ажылдың бедик деңнелдиг болурун хандырар ужурлуг.

1984 чылдың октябрь 11-де ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чыл ою болур. Совет улустуң акы-дуңма өг-бүлезинге Тываның киргени тыва улустуң амыдыралынга эргилделиг үе-чада болуп, оон материалдыг болгаш угаан-бодал күжүнүң чечектелиишкининге кызыгаар чок делгем орукту ажыткан.

Совет Тываның 40 чыл оюн демдеглээр деп турар чорук болза, тыва улус, республиканың бүгү ажылчы чоннары дээш СЭКП ТК-ның, Совет чазактың могаг чок сагыш салыышкынының чайынналчак илерели-дир. Ол байырлалды төлептиг уткуур, СЭКП-ның XXVI съездизиниң, партия ТК-ның май болгаш ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң «ССРЭ-ниң алдан чылы» деп илеткелинде айтыышкыннарын амыдыралга боттандырыпшаан, ону улуг-улуг ажыл-херектер-биле демдеглээр хүндүлүг болгаш харысалгалыг сорулга партияның область организациязының, Тываның бүгү ажылчыннарының мурнунда салдынган.

СОВЕТ Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш белеткел ажылдарын бүгү организакчы болгаш масса-политиктиг ажылды ленинчи партияны долгандыр республиканың ажылчы чоннарының улам сырый каттыжыышкынының, бүгү-ле акы-дуңма совет улус-биле оларның найыралын улам ыңай быжыглаарының болгаш хөгжүдериниң, ажылчы чоннарның күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейин улам ыңай бедидериниң, экономиканың болгаш культураның чаа-чаа бедиктерин чедип алырының, 1983—1984 чылдарның болгаш ниити он бирги беш чылдың планнарын күүседириниң демдээ-биле чорудары чугула.

Улус ажыл-агыйының адыр бүрүзү, коллектив бүрүзү, ажыл-ишчи бүрүзү күрүне планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин үргүлчү күүсеткен болгаш ажыр күүсеткен турар кылдыр ажылды организастаары чугула. Күш-ажылчы коллективтерниң дайынчы лозуну болза хожудап турарлар чок ажылдаары болур.

Совет Тываның 40 чылынга белеткел үезинде СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлеринге, эш Ю. В. Андроповтуң айтыышкыннарынга дүүштүр бүдүрүлгениң ажыктыын, ажылдың шынарын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, бүдүрүлгениң кол фондуларын ажыглаарын экижидеринче, камналганың болгаш хумагалыг болурунуң чурумун быжыглаарынче, ажыл-агыйжы эвес болгаш тетчеглекчи чоруктарның фактыларын узуткаарынче кадрларның болгаш бүгү ажылчы чоннарның кижениишкиннерин кажангызындан-даа артык билдилиг ёзу-биле мооннээр ужурлуг бис деп, илеткелчи уламчылаан.

УЛУС ажыл-агыйының бүгү-ле адырларынга ажыл-агый механизмин сайзыраңгайжыдар, бот-орулга-чарылганы, күш-ажылды организастаарының база оон төлевириниң дептиилгелиг хевирлерин цептередир, бүдүрүлгениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды идепкейжидери эргежок чугула.

Черни, техниканы, чемишчидилгелерни, өске-даа кол болгаш саарылга хөренгилерин ажыглаарын экижидериниң үндезининге, бүдүрүлгени специализастаарының болгаш концентрастаарының, оон технологиязын чаартырының үндезининге бүгү агроүлетпүр комплекизин улам ыңай сайзыраңгайжыдары болгаш республиканың аъш-чем программазын күүседири — онзагай сагыш салыр ужурлуг чүүл болуп турар. 1983 болгаш 1984 чылдарның база ниитизи-биле беш чылдың дөрт чылдарында эът, сүт, дүк, чуурга, тараа, картофель, ногаа, өске-даа кедээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш садар талазы-биле планнарны чугаажок күүседирин хандырар херек. Мал чемнерин белеткээрин немей көвүдедири, малдың баш санын өстүрери, оон продуктулуун бедидери хүн бүрүнүң кичээнгейиниң төвүнге турар ужурлуг.

Чоокку чылдарда капитал тудугну шапкын болгаш ажыктыг кылдыр чорудаа[illegible]ар деп, Г. Ч. Ширшин онзалап айыткан. 1983—1984 чылдарда элээн каш чугула объектилерни ажыглалга киирер, оларның иштинде Совет Тываның 40 чылынга чедир —аэровокзалды, улуг панельден бажың тудуунуң комбинадын, Кызылдың хлеб заводун, автоматтыг телефон станциязын, солун редакцияларының бажыңын, уруглар эмнелгезин, Шушенское—Кызыл аразының электри шугумун, Кызыл-Мажалыктың сүт заводун болгаш өске-даа тудугларны дужаар ужурлуг. СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын күүседири-биле чурттаар оран-бажыңнар, социал-культурлуг өске тудугларының планнарын албан күүседир херек.

1983—1984 чылдарда 236 муң дөрбелчин метр шөлдүг чурттаалга бажыңнарын, оон иштинде малчыннарга 10 муң дөрбелчин метр ажыг шөлдүг бажыңнарны ажыглалга киирер, 105 малчын коданнарны электрижидер.

Бо ийи чылда дужаар ужурлуг объектилерниң чамдык кезиин шалыпчы кылдыр чарлааш, оларның тудуунче немелде ажылчын күштү, материал-техниктиг курлавырларны мобилизастаары чугула.

Кызыл хоорайны, районнар төптерин, бүгү чурттакчылыг суурларны чаагайжыдар болгаш ногаанчыдар талазы-биле хөй ажылдарны кылыр апаар. Маңаа эки план херек, аңаа кудумчуларны болгаш шөлдерни чаарты кылыр, эрги бажыңнарны бузар, кудумчуларны асфальтылаар, чаа парктарны болгаш скверлерни кылыр, ыяштар өстүрер, хоорай, суурларны каастап шимээр талазы-биле улуг хемчээлдиг ажылдарны төлевилеп көөр. Оон ыңгыда бажыңнар септээрин база уттуп болбас. Адык соонда, чурттакчылыг черлерниң санитар байдалын чогуур деңнелге тургузар.

Байырлал мурнунуң үезинде республиканың үлетпүр күчүзүн улам немей өстүрер, бүдүрүлгелерниң бар күчүлерин ажыглаарын экижидер, оларның шынар база экономиктиг көргүзүглерин бедидер херек.

Автомобиль, агаар, хем транспортунуң, садыгның, коммунал-амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылдакчылары боттарының ажылын көскүзү-биле экижидер ужурлуг. Бедик бүдүрүкчүлүг, озал-ондак чок ажыл, чүък болгаш пассажирлер сөөртүрүнге бүгү-ле транспорттуң аргаларын эң долу ажыглаары, эргежок чугула бүгү чүүлдер-биле чонну үзүктел чок хандырары, хандырылганың культуразын бедидери — бо бүгү ук адырларның коллективтериниң кичээнгейиниң төвүнге турар ужурлуг.

БАЙЫРЛАЛГА белеткел үезинде улус өөредилгезиниң, культураның, кадык камгалалының ажылдакчылары эвээш эвес чүүлдерни кылыр ужурлуг. Маңаа кол-ла чүүл болза өзүп орар салгалды өөредириниң база кижизидилгениң ажыктыын, чоннуң культура, медицина хандырылгазының деңнелин бедидери болур.

Совет Тываның 40 чылынга эки белеткениринге идеология ажылы онза рольдуг деп илеткелчи демдеглээн. Идей-кижизидилгелиг ажылдарның бүгү-ле аргалары болгаш хевирлери-биле чоннуң бүгү кезектериниң политиктиг медерелиниң болгаш ниити культуразының бедииринге, ажылчы чоннар, аныктар бедик моральдыг шынарлардыг, организастыг болгаш сагылга-чурумнуг болзун дээш ол бүгүнү оларга иштиктирип бадыткаарынга чаа идигни бээр херек.

Идей-кижизидилгелиг ажылды чер бүгүдеге — күш-ажылчы коллективтерге, школаларга болгаш өөредилге черлеринге, өг-бүлеге, хөй-ниити болгаш чоннуң чурттап турар черлеринге — улам идепкейжидери чугула. Бүгү кижизидилгениң ажылының тодаргай сорулгалыг болгаш идепкейлиг, тодаргай болгаш бедик дээштиг болурун могаг чок чедип алыр херек.

Совет Тываның 40 чылынга белеткел үезинде кижилерниң интернационалдыг кижизидилгезиниң талазы-биле ажылды калбак болгаш бүгү талалыг кылдыр чорудары эргежок чугула. Ажылчы чоннарга, ылаңгыя аныяктарга СЭКП-ның ленинчи национал политиказының, оон боттуг чедиишкиннериниң дугайында, совет улустарының интернационалчызының, найыралының болгаш акы-дуңмалышкызының дугайында, ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле киргениниң төөгүлүг ужур-дузазының дугайында тодаргай чижектерни көргүзүп тургаш, билдингир кылдыр тайылбырлаар херек.

Черле бүгүдеге хөй-ниитиниң сагылга-чурумун быжыглаары чугула. Ол дээрге байырлалды чедишкинниг уткуурда чедип алыр ужурлуг бир чугула сорулга болур. Бо талазы-биле ажылды партия, совет, эрге-хоойлу камгалалының органнары калбак хөй-ниитини, ажылчы чоннарны киириштирип тургаш баштап, ажылды калбартып чорудар ужурлуг.

БҮГҮ партия, совет, ажыл-агый, профэвилел, комсомол организациялары Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур талазы-биле шиитпирлээр ужурлуг сорулгаларны чоокку үеде тодарадып, ажылчы чоннарның социалистиг чарыжын калбартыр ужурлуг деп, Г. Ч. Ширшин түңнелинде чугаалаан. Моон соңгаарты бүгү-ле организакчы, масса-политиктиг ажыл бо байырлалды эки уткуурунче угланыр апаар. Партияның область организациязы партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май болгаш ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин, эш Ю. В. Андроповтуң «ССРЭ-ниң алдан чылы» деп илеткелинде түңнелдерин болгаш айтыышкыннарын чедиишкинниг күүседир дээш, Тываның Совет Социалистиг Республикалар Эвилелинге эки тура-биле киргениниң 40 чылын төлептиг уткуурун хандырар дээш бүгү-ле чүүлдерни кылырын СЭКП Төп Комитединге илеткелчи бүзүреткен.

* * *

Пленумнуң бирги айтырыының талазы-биле илеткел соонда саналдар эгелээн.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң база РСФСР-ниң Дээди Совединиң ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан каттышкан байырлыг хуралының, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң аңаа илеткелин хоорайның ажылчы чону изиг-биле деткээн болгаш улус өөредилгезиниң бүгү звеноларынга өөренген деп, СЭКП Кызыл хоорkомунуң бирги секретары **Б. П. Свинцов** бодунуң саналын эгелээн. Интернационалчы кижизидилге дугайында айтырыгны коллективтер хуралдарынга болгаш СЭКП Кызыл хоорkомунуң IX пленумунга база чугаалашкан бис.

Хоорайның чамдык бүдүрүлгелериниң, өөредилге черлериниң удуртукчулары кижизидилге ажылынче кичээнгейни кошкаткан турган. Оларның элээн хөйү ук айтырыг талазы-биле лекция, беседа кылбайн турган. Өөредилге черлериниң башкыларының аразында чүгле кичээл эрттирери-биле кызыгаарлаттынып турарлар хөй. А интернационалчы кижизидилгениң деңнели культура-массалыг ажылдарны чорутканындан улуг хамааржыр болгай.

Сөөлгү үеде интернационалчы кижизидилге ажылын экижидер талазы-биле элээн хемчеглер алдынган. «ССРЭ-ниң 60 чылынга—60 шалыпчы неделя», «Акы-дуңмалышкы республикаларның хүннери», найырал кежээлери, күш-ажылдың болгаш дайынның хоочуннары-биле ужуражылгалар, эң эки общежитие дээш көрүлде болгаш өске-даа масса-политиктиг ажылдар кылдынган. Амгы үеде хоорайның алдан бүдүрүлгелеринде болгаш бүгү өөредилге черлеринде дыштаныр хүн штабтары ажылдап турар. Ынчалза-даа кижизидилге ажылынга чогаадыкчы организацияларның киржилгези сула.

— Бистиң районда Совет Эвилелиниң 15 нациязының төлээлери найыралдыг чурттап, ажылдап турар. Ылаңгыя куш фабриказы интернационалчы коллектив болуп турар. Ындыг интернационалчы коллективтер кижизидилге ажылын чорударынга дыка таарымчалыг—деп, СЭКП Кызыл райкомунуң бирги секретары **К. Н. Шулуу** саналынга чугаалаан — Черле ынчаш, интернационалчы кижизидилге ажылын бичии коллективтерниң хуралдарындан эгелээш СЭКП райкомунуң бюрозунга чедир чугаалажып, чогуур хемчеглерни ап турар бис. Номчулга конференциялары, аас журналдары база эртип турар. Өөреникчилер акы-дуңма республикаларның өөреникчилери-биле чагаа харылзаалыг.

Интернационалчы кижизидилге ажылында четпестер база бар. Районнуң партия организациязы ындыг четпестерни чайладып, моон соңгаар улам эки ажылдаар дээш бүгү күжүн салыр.

Каа-Хем районнуң «Бурунгаар» совхозта он нацияның төлээлери чурттап турар. Ол дугайын ук совхозтуң херээжен тракторизи **Моңгуш Калдар-оол** улуг өөрүшкү-биле чугаалаан:

— Татар, грузин, хакас болгаш өске-даа өөрүм-биле ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарынга бодумнуң үлүүмнү киирип тур мен. Бодум механизаторлаандан бээр он чыл ажа бердим. Ам дагдыныкчы даалгамны багай эвес күүседип тур мен, каш-даа кижини механизаторнуң мергежилинге ижиктирдим. Бо берге болгаш буянныг ишке бодумнуң оглумну база өөредип тур мен.

Механизатор бодунуң интернационалчы суурну Бүрен-Хемде Ала-чурттуң Улуг дайынындан ээп келбээн чаңгыс чер-чурттугларынга тураскаалды тургусканын, ону ажаарын школачыларның шефке алганын, пионер галстуктарын болгаш комсомол

(Уланчызы 3-кү арында).

ПАТРИОТТУГ, ИНТЕРНАЦИОНАЛДЫГ КИЖИЗИДИЛГЕНИ КҮШТЕЛДИРЕР, СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 40 ЧЫЛЫН ТӨЛЕПТИГ УТКУУР

(Төнчүзү. Эгези 1-ги, 2-ги арыннарда).

билеттерин тураскаал чаңнынга тыпсып турар апарганын чугаалаан.

Интернационалдыг болгаш патриотчу кижизидилгени республиканың школаларында канчаар чорудуп турарының дугайын Тыва АССР-ниң чырыдышкын министри **Н. С. Конгар** чугаалаан. Бо талазы-биле ажылдарже кичээнгейни угландырып, тускай эртем-практиктиг конференцияны-даа организастап эрттирген. Төрээн чуртунга ханы ынакшылга кижизидилгени уруглар садтарындан, өг-бүледен эгелеп чорудары кончуг чугула. Уругларны интернационалчы чаңчылдарга өөредип, кижизидеринге Кызыл хоорайның № 3, 28, Кызыл районда «Малышок», Каа-Хем районда «Светлячок» дээш өске-даа уруглар албан черлери эки ажылдап турарын министр демдеглээн.

Интернационалчы найыралдың күчү-күжүн айтып, В. И. Ленинниң теоретиктиг өөредииниң ужур-утказын көргүзери кончуг чугула. Класстан дашкаар ажылдарга интернационалчы найырал темазынга хөй талалыг хемчеглерни боттандырып чорударынга бүгү аргалар бар.

Республиканың 43 школазы холушкак болуп турар, ында орус, тыва уруглар кады өөренип турар. Шак ындыг школа коллективтеринге интернационалдыг кижизидилгениң айтырыгларын шиитпирлээри эң таарымчалыг. Муң ажыг уруглар өөренип турар Кызылдың № 3 школазын оратор чижекке ап чугаалаан.

Интернационалдыг кижизидилгеге улуг орус дылдың ужур-дузазы кончуг улуг. Школаларга орус дыл болгаш литератураны башкылаарын улам экижидери база бир чугула айтырыгларның бирээзи. Колдуунда үндезин чурттакчыларлыг районнарның школаларынче орус башкыларны орус дыл, литература дээш өске-даа эртемнерни башкылаары-биле чорударынче моон соңгаар сагыш салыр. Башкыларның ажылдап, чурттаарынга эң таарымчалыг байдалдарны тургузарынче тус черниң партия, совет, улус өөредилге органнары сагыш салыр ужурлуг дээрзин министр онзалап айыткан. Мөңгүн-Тайга, Бай-Тайга, Тес-Хем районнарның школаларындан башкылар хөй чоруп турар, түге дээрге ында башкыларның чурттаалга байдалдарынче кичээнгей кошкак.

Республиканың школаларында интернационалчы найыралдың түс ажыг клубтары бар. Оларны дамчыштыр хөй ажылдарны чорудуп турар. Оон аңгыда интернационалдыг кижизидилгениң талазы-биле ажылдарны өг-бүлеге чорудуп болуру ол демдеглээн. Интернационалдыг болгаш патриоттуг кижизидилгеге дээштиг чорукту чедип алырының чугулазын ол түңнеп чугаалаан.

30 ажыг нацияның кижилери ажылдап турар улуг бүдүрүлге «Тыва кобальт» комбинадында интернационалдыг кижизидилге дугайында ында партком секретары **В. Б. Петров** бодунуң саналынга чугаалаан.

Комбинатта эртип турар лекциялар, беседалар болгаш политинформацияларның утказы интернационалдыг, патриотчу кижизидилгеже угланган. Хакас автономнуг областа тураскааткан база автономнуг өске-даа республикаларның кежээлери кижизидикчи утка-шынарлыг эрткилээн. Дагдыныкчылар болгаш бүдүрүлгениң мурнакчыларының слёдун бо чылдың эгезинде организастаан.

Комбинаттың партия комители интернационалдыг, патриотчу кижизидилге ажылын хөй-нийти организацияларга даанып чорудуп келген. Бо чугула ажылда үүрмек айтырыг турбас ужурлуг: маңаа аңгы-аңгы нацияларның кижилериниң сонуургалы болгаш өске-даа чүүлдерни барымдаалаар апаар. Лекция пропагандазы, чаңгыс аай политхүн, ажылчы чон-биле удуртукчу ажылдакчыларның ужуражылгалары дээш өске-даа чүүлдер хөй.

Школаларда интернационалдыг кижизидилгеге, төөгү болгаш обществоведение кичээлдери өөреникчилериниң интернационалдыг, патриотчу үзел-бодалын хевирлеп тургузарынга дузалап турар. Ол ышкаш Хову-Аксының школаларынга холушкак класстарны тургузарын көрүп турар. Тыва, орус дылдарны өөренириниң бөлгүмнерин-даа организастап болуру ажыктыг.

Тыва автотранспорт эргелелиниң начальниги **В. А. Парунин** бодунуң саналынга дараазында айтырыгларга доктааган. Күш-ажылчы коллективтер улустарның ак-дуумнаа найыралын быжыглап, интернационалдыг кижизидилгени чорударынга таарымчалыг кол күш болуп турар. Тыва автотранспорт эргелелинде дыка хөй нацияның кижилери, оон иштинде тыва националдыг 500 ажыг кижи ажылдап турар. Оон чижээнге пассажир АТБ-зин ол киирген. Автотранспорт системазында сөөлгү чылдарда үндезин националдыг кижилерниң саны беш катап өскен.

Техниканы өөренирингe, чолаачы мергежилди чедип алырынга үндезин националдыг аныяктарын хаара тударынче кичээнгейни күштелдирген. Аңгы-аңгы нацияның кижилери-биле кады хоочун-даа, аныяк-даа тыва чолаачылар хөйү-биле ажылдап турар. Оларның аразында ат-сураглыг мурнакчылар-даа хөй.

Республиканың улус ажыл-агыйынга автотранспорт чугула рольду ойнап турар. Чүък сөөртүлгезин болгаш пассажир аргыштырылгазын экижидер дээш эвээш эвес хемчеглер алдынып турар. Кызыл хоорайда, Шагаан-Арыгда чаа маршруттар немешкен. Таңды, Бии-Хем, Улуг-Хем районнарда бо талазы-биле ажыл элээн экижээн. Чөөн-Хемчик, Өвүр районнарга чоннуң аргыжылгазының байдалын экижидер хемчеглерни моон соңгаар алыр база айыткан.

СЭКП-ниң ленинчи иштики болгаш даштыкы политиказын бистиң республиканың комсомолчулары болгаш оолдар, кыстары, бүгү совет аныяктар-биле бир дөмей, изиг-биле чүүлдүгзүнүп, бүрүн деткип турарын ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары **О. Х. Хопуя** бодунуң саналынга демдеглээн. «СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң «ССРЭ-ниң алдан чылы» илеткели — төөгүлүг ужур-дузалыг документ» деп темалыг чаңгыс аай политхүннү Кызыл хоорайга болгаш районнарга эртиреринге комсомол организациялары идепкейлиг киришкен.

Ажылчы чоннарның аныяктарының интернационалдыг кижизидилгезин улам ынай сайзыраңгайжыдар дугайында СЭКП обкомунуң бюрозунуң доктаалдарынга дүүштүр аныяктарның патриоттуг болгаш интернационалдыг кижизидилгезин күштелдирер талазы-биле хемчеглерни ВЛКСМ-ниң обкому, Кызыл хоорkому, райкомнары болгаш эге организациялары ажылдап кылгаш, боттандырып турар. Бо талазы-биле комсомол организацияларының ажылында четпестерни ам-даа барын оратор айыткан.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралының документилерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң «ССРЭ-ниң алдан чылы» деп илеткелин, Бии-Хем районунуң ажылчы чоннары изиг чүүлдүгзүнүүшкүн-биле уткааның СЭКП Бии-Хем райкомунуң бирги секретары **В. М. Евтешин** чугаалаан.

Он бирги беш чылдың үшкү — өзек чылында районнуң ажыл-ишчилериниң мурнунга улуг сорулгаларның туруп турарын эш Евтешин демдеглээн. Бии-Хемниң ажылчы чоннары бо чылын күрүнеге 6180 тонна сүт, 2310 тонна эът, 319 тонна дүк садарын, 3 миллион 50 муң рубльдиң үлетпүр продукциязын сайгарып, 5 миллион рубльдиң капитал салыышкыннарын шиңгээдип алырын шиитпирлээн.

Ажылчы чоннарның патриоттуг, интернационалдыг кижизидилгезин күштелдирер, ССРЭ-ниң улустарының ленинчи бузулбас найыралының өзүлдүнге, ылаңгыя аныяктарны кижизидер талазы-биле партия организацияларының чорудуп турар ажылынга оратор доктааган.

— Капитализмни оюп эрттиишаан, феодализмден социализмче шапкын шилчиишкинни кылган тыва улустуң оруун марксизм-ленинизмниң идеялары 62 чыл дургузунда чырыдып турар — деп, Тываның дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдунуң директору **Ю. Л. Аранчын** чугаалаан. ССРЭ-ниң улустарының ак-дуумнаа өг-бүлезинге Тыва эки тура-биле киргенден бээр СЭКП-ниң мерген удуртулгазы-биле, социализмниң артык күштеринге даянмышаан, улуг орус улустуң болгаш ак-дуумнаа өске-даа улустарның дузаламчызы-биле социалистиг чаартылгаларны төөгү талазы-биле эң кыска хуусаада боттандырган.

Дылдың, литератураның болгаш төөгүнүң институду 1945 чылдың октябрь 1-ден эгелеп тургузар дугайында айтырыгны Россия Федерациязының чазаа ол чылдың августа шиитпирлээн. Эртем кадрларын институт белеткевишаан, школаларга өөредилге номнарын чогаадып берген, литературалыг тыва дылдың нормативтиг үндезиннерин ажылдап кылган, республиканың литературазының болгаш уран чүүлүнүң хөгжүлдезинге влиянии берген. 30 кандидаттарны, 4 докторларны белеткээн, ам 2 доктор диссертацияларын, 6 кандидат диссертацияларын камгалаарынга эртем ажылдакчылары белеткенип турар. Бистиң чурттуустуң 7 националдарының төлээлекчилери институтта ажылдап турар.

Белеткээн болгаш белеткеп турар номнарның дугайында оратор айыткан. Республиканың ажылчы чоннарының, аныяктарының патриоттуг, интернационалдыг кижизидилгезин күштелдирер херекке улуг институттуң эртем коллективи киирип келген болгаш моон соңгаар-даа киирер.

Ажылчы чоннарның, аныяктарның патриотчу, интернационалчы кижизидилгезин улам ынай экижидер талазы-биле партияның область организациязының сорулгаларын тодаргай айыткан доктаалды хүлээп алган.

АЖЫЛЧЫ ЧОННАРНЫҢ ЧАГААЛАРЫ-БИЛЕ АЖЫЛДЫ САЙЗЫРАҢГАЙЖЫДАР

СЭКП обкомунуң ийиги секретары П. И. КРАВЧЕНКОНУҢ илеткели

Ажылчы чоннарның чагаалары болгаш саналдары-биле ажыл партия ажылының эң чугула участоктарының бирээзи болуп турар. В. И. Ленинниң ажылдап кылганы ол ажылдың кол принциптерин СЭКП массалар-биле харылзааларының бир кол хевири кылдыр көрбүшаан, ону барымдаалап, улам хөгжүдүп турар. Ол принциптерни партияның XXIV, XXV болгаш XXVI съездилериниң шиитпирлеринде, партияның өске-даа документилеринде улам ынай хөгжүткен.

Съездиниң соонда хүлээп алган баштайгы нитти-партийжи документилерниң бирээзи СЭКП ТК-ның «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр ажылчы чоннарның чагаалары болгаш саналдары-биле ажылды улам ынай экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалы болур. Мобилизакчы ужур-дузалыг ол документиде совет кижилерниң эрге-ажыының, оларның хөй-ниитижи политиктиг идепкейин бедидериниң, социалистиг демократияны хөгжүдериниң дугайында партияның ханы сагыш салыышкыны илереттинген. Чагаалар-биле ажылды, хамаатыларны хүлээп алырын улам ынай сайзыраңгайжыдар талазы-биле тодаргай хемчеглерни боттандырарын ол доктаалда партия, совет, профэвилел болгаш ажыл-агый органнарынга хүлээндирип турар.

Партияның Төп Комитединге болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга ажылчы чоннардан келген чагаалар дугайында айтырыгны чугаалажып көрген СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң чоокта чаа эрткен хуралынга оң ажылче кичээнгейни бүгү талалыг күштелдирериниң онза чугулазын демдеглээн.

Коммунистиг партия чуртунуң иштинге-даа, делегейге-даа бодунуң политиктиг угланыышкынын ажылдап кылырда болгаш ону чорударда ажылчы чоннарның үндезин эрге-ажыктарын бүгү талалыг удуртулга болдуруп, массаларның сеткил-хөөнүн, оларның санал-оналдарын болгаш дуржулгазын кичээнгейлиг өөренип көрүп, оларны долузу-биле барымдаалап турар.

Чагааларның авторлары — коммунистер болгаш партия кежигүнү эвестер нитти партияның, нитти күрүне амыдыралының хөй талалыг айтырыгларынга хамаарыштыр боттарының бодалдарын болгаш сагыш-сеткилин ажыы-биле илередип, ажыл-херекчи саналдарны киирип, четпестерни чилиг-биле шүгүмчүлеп турар. Ынчангаш партия Төп Комитеди кээп турар чагааларны болгаш хомудалдарны доктаамал анализтээрин, оларның тыптып кээп турарының чылдагааннарын өөренип көөрүн, илерээн четпестерни чайладырын, ажыл чылзыр болгаш дүжүметсиг кижилерге харысалга онаарын негеп турар. Чоннуң хүн бүрүнүң негелде-херегледеринге сагыш човангыр болуру, ажылчы чоннарның чагааларын болгаш хомудалдарын кичээнгейлиг көөрү кандыг-даа удуртукчунуң ажылынга ленинчи стильдиң түзүш кезээ болур ужурлуг.

Партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның доктаалдарын удуртулга болдургаш, СЭКП-ниң Тыва область комитеди ажылчы чоннарның чагааларының болгаш билдириишкиннери-биле ажылдаар, хамаатыларны хүлээп алырын органнзастаарын практикалаарын сайзыраңгайжыдар талазы-биле чамдык ажылдарны чорудуп, ол ажылдың шынарын бедидеринче партия болгаш совет органнарының, профэвилел болгаш комсомол организацияларының, бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның удуртукчуларының күжениишкинин башкарып турар.

Чыл бүрүде партия, совет болгаш профэвилел организацияларынга, улусчу контроль органнарынга, солуннар редакцияларынга, Телевидение болгаш радио комитединге ажылчы чоннарның хөй саның чагаалары болгаш дилеглери кээп турар. Чүгле эрткен чылын ажылчы чоннарның 20 муң ажыг чагаалары, билдириишкиннери келген. Ажылчы чоннар боттарының билдириишкиннеринге СЭКП Төп Комитединиң болгаш оң Политбюрозунуң ажыл-чорудулгазын изиг-биле деткип, иштики болгаш даштыкы политика талазы-биле партияның эң чугула шиитпирлерин бүрүн чүүлдүгзүнүп турар. Дыка хөй чагааларда бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидеринче, камгалга чурумун күштелдирериңче, ажыл-агыйжы эвес болгаш тотчеглелче чоруктар-биле демиселче, күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң сагылга-чурумун быжыглаарынче, бар четпестерни дүргени узуткаарынче угланган тодаргай, ажыл-ышчи сүмелер болгаш саналдар кирген.

1982 чылда СЭКП обкомунга, партия хоорkомунга болгаш райкомнарынга 1209 чагаа кирген, 1376 кижи боттары кээп, аас-биле санал-оналдарын киргизээн. Кирген чагааларның болгаш билдириишкиннериниң 30 хуузу чурттаалга бажыңнарын хуваарының болгаш септээриниң, 12 ажыг хуузу — ажылга киирип алырының, күш-ажыл маргылдаазының болгаш ажыл төлевириниң талазы-биле айтырыглар болуп турар. Ажылчы чоннарның бүгү билдириишкиннерин ажыл-ышчи, боттуг болгаш кичээнгейлиг көөр байдалды партия комитеди бүрүзүнге тургузарын партияның область комитеди негеп турар.

СЭКП обкомунга адрестээн чагааларны колдуунда обкомнуң секретарьлары болгаш килдистер эргелекчилери сайгарып көрүп турар. Эрткен чылын келген чагааларның 96,5 хуузун обкомнуң ажылдакчылары көрген, оон иштинде 25,4 хуузун черлерге барган сайгарып көрген. Чагааларның 95,6 хуузун доктааттынган хуусаада сайгарган.

Партия болгаш совет органнарынга киирип турар айтырыгларны анализтээринге үндезилээш, чурттаалга бажыңнарын тудары, садыг болгаш медицина хандырылгазы, социалистиг хоойлуну быжыглаары, социалистиг өнчүнү оорлаар чорук-биле демиселди күштелдирери ышкаш ажылчы чоннарның эрге-ажыынга шууд хамаарылгалыг айтырыглар талазы-биле элээн хөй доктаалдарны СЭКП обкому болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели хүлээп алган. СЭКП обкомунуң секретариадынга бүгү талалыг өөренип көргениниң соонда бо чылдың январьда Чурттаалга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң ажылчы чоннарның чагаалары болгаш саналдары-биле ажылының база хамаатыларны хүлээп алырын органнзастап турарының дугайында отчёдун дыңнаан. Ниитилештирген материалдарга үндезилээш, бо ажылды сайзыраңгайжыдар талазы-биле республиканың бүгү министерстволарынга болгаш ведомстволарынга сүмелерни берген.

1982 чылда СЭКП обкому профоблчөвүлелде, СЭКП Кызыл хоорkомунда болгаш хоорkүүскомда, партияның чеди райкомнарында ажылчы чоннарның чагаалары-биле ажыл болгаш чонну хүлээп алырын органнзастаар талазы-биле ажылдың байдалын хынаан.

Ажылдың ол участогунче партия обкомунуң, хоорkомунуң, райкомнарының кичээнгейиниң күштелгениниң түңнелинде амгы үеде партия комитединде кээп турар почтаның улам шыңгыы учёдун органнзастаан, чагааларны болгаш билдириишкиннерни анализтеп, дилеглерниң, шүгүмчүлелдиг саналдарның боттаныышкынын хүн бүрү контрольдаарының практиказын нептередип, ажылчы чоннарның билдириишкиннерин сайгарып көөрүнүң шынары, оперативтии экижээн.

Партияның Бай-Тайга, Таңды, Эрзин райкомнары, «Тыва кобальт» комбинаттың парткому ажылчы чоннарның чагааларының болгаш билдириишкиннери-биле ажылга эки дуржулганы мөөннеп алган. Ол комитеттер ажылчы чоннарның саналдарын болгаш дилеглерин ханызы-биле анализтеп, тургускан айтырыгларны дүрген шиитпирлээрин, хамаатыларның партия болгаш Советтер органнарынга хомудалдар киирип турарының чылдагааннарын чайладыр талазы-биле хемчеглер алырын, ол айтырыгларны өөренип көөрүн база ниитилештирерин оралдажып турар апарган.

Ынчалза-даа партия обкомунуң, хоорkомунуң, райкомнарының ажылчы чоннарның чагааларын болгаш саналдарын чугаалажып көөр талазы-биле ажылында шыңгыы четпестер бар.

Партияның чамдык райкомнарында чагааларны чамдыкта секретарьларга илетпевейн, оларны сайгарып көөр хуусаазын хажыдып турар.

Партия хоорkомунга болгаш райкомнарынга кирген 729 чагааның 66-зын азы 9 хуузун хуусааны хажыдып сайгарган. Партияның Кызыл хоорkомунда чагааларның 17 хуузун сайгарып көөрде айыткан хуусааны хажыткан, келген чагааларның чүгле 55,2 хуузун секретарьлар көрген болуп турар.

Ындыг фактылар партияның Барыын-Хемчик, Бии-Хем, Каа-Хем, Өвүр, Кызыл райкомнарында бар.

Ажылчы чоннарның чагаалары-биле ажылга онза чугула рольду Советтерге хамаарыжыр. 1982 чылда республиканың бүгү Советтер органнарынга 6 муң хире чагаалар болгаш аас-биле билдириишкиннер кирген. Оларның иштинде чурттаалга, коммунал амыдырал, кадык камгалалы, чоннуң амыдырал хандырылгазы ышкаш ажылчы чоннарның эрге-ажыынга хамаарышкан айтырыглар колдап турар. Дээди Советтиң Президиумунга, республиканың Министрлер Чөвүлелинге, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнарынга, министерстволарга болгаш ведомстволарга ажылчы чоннарның чагааларын болгаш билдириишкиннерин сайгарып көөрү сөөлгү үеде элээн экижээн.

Район, суур болгаш кожуун Советтер күүскомнарының хөй кезиинде билдириишкиннерни болгаш хомудалдарны чугула түүл кылдыр көрүп, бүдүрүлгелерде, организацияларда болгаш албан черлеринде хамаатыларның чагааларын, билдириишкиннерин сайгарып көөр талазы-биле комиссияларны тургускан. Сессияларга, улус депутаттарының Советтериниң күүскомнарының хуралдарынга, Советтерниң доктаамал комиссияларының хуралдарынга ук айтырыгларны удаа-дараа дыңнап турар болу берген.

Улус депутаттарының чамдык район Советтериниң күүскомнарында ажылчы чоннарның чагаалары болгаш саналдары-биле ажылды чогуур деңнелге тургуспаан. Чижээ, Таңды райкүүскомунда кээп турар чагааларның учёдун, оларның күүселдезинге хыналдаа кошкак тургускан, чагааларны болгаш саналдарны сайгарып көөрүнүң хуусааларын хажыдып турарының фактылары бар. Билдириишкинни кажан көргенин, кандыг харыы бергенин безин чамдыкта билдинмес болгулаар. Шак ындыг фактылар Барыын-Хемчик, Тес-Хем райкүүскомнарга база турган.

Профоблчөвүлел, профэвилелдериниң обкомнары болгаш комитеттери ажылчы чоннарның чагааларын болгаш билдириишкиннерин ой-шаанда база хандыр сайгарып көөрүнче кичээнгейни сөөлгү үеде угаттырган. Ындыг турбуже, билдириишкиннерни сайгарып көрүп тура, ону саададыр, ужур элертир фактылар база бар.

Чагаалар болгаш саналдар-биле ажылды министерстволар болгаш ведомстволарның көрүп турарында шыңгыы четпестер бар болуп турар. Кедээ ажыл-агый министерствозунда, Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелинде, Автоорuктар тударының болгаш ажыглаарының бүдүрүлге эргелелинде болгаш өске-даа министерстволарда болгаш ведомстволарда оларга кээп турар чагааларны болгаш билдириишкиннерни чогуур хуусаазында көрбейн турар, оларга харыы тодаргай эвес болгулаары хаая эвес. СЭКП Кызыл хоорkому, Дээди Советтиң Президиуму болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели ажылчы чоннарның чагааларын болгаш саналдарын сайгарар талазы-биле министерстволарның болгаш ведомстволарның ажыл-чорудулгазын ам-даа четпес анализтеп турар. Ажылдың бо участогунда удуртукчу кадрларның харысалгазын кошкак бедидип турар.

СЭКП обкомунче, Министрлер Чөвүлелинче ажылчы чоннарның киирип турар айтырыгларының аразында кижилерниң амыдыралчы херегледериниң айтырыглары, чурттаалга байдалдарын экижидериниң айтырыы бирги черде туруп турар. Партия обкомунче болгаш Министрлер Чөвүлелинче адрестээн дөрт чагааның бирээзи-ле херек кырында чурттаар оран-бажың айтырыынга хамаарыжыр. Хүлээп алган хамаатыларның нитти санының 37 хуузу база-ла бо айтырыгларга хамаарыштыр дилеглерлиг болган.

СЭКП обкому болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели ук айтырыгларны кичээнгейниң төвүнде тургускан. Чурттаалга бажыңнарының болгаш социал-культура, амыдыралдың объектилерин Кызыл хоорайга болгаш кодээ черге тударын дүргедедириниң тодаргай хемчеглерин ажылдап кылдынган болгаш боттанып турар. Ынчалза-даа чурттаалга тудуунуң айтырыгларын шиитпирлеп турары ам-даа четпес. 1981—1982 чылдарда республикага чурттаалга тудуунга көрдүнген капитал салыышкыннарының чүгле 79,1 хуузу шиңгээттинген, чурттаалга тудуунуң планы 67,7 хуу күүсеттинген азы 82 муң дөрбелчин метр чурттаалга шөлүн республиканың чурттакчы чону чедир алваан. Кызылга чурттаалга тудуунуң планы 62,3 хуу күүсеттинген. 1981—1982 чылдарда республикага 1245 олуттуг уруглар садтарын болгаш яслилерни, 170 орунну эмнелгелерни чедир тутпаан.

«Чурттаалга бажыңнарын болгаш социал-амыдырал объектилерин тударының планын күүседирин хандырар талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалды СЭКП ТК чоокта чаа хүлээп алганын билир силер. Чурттаалга болгаш культура-амыдырал тудугларының планнарын күүседири дээш тодаргай угаанышкынныг организакчы ажылды чорударын хандырарын, контрольдуң дээштиг чоруун, кадрларга негелдени бедидерин партия органнарынга даасkан. Чурттаалга, хамаатыларның объектилериниң тудуунуң хуусааларын үскениниң факт бүрүзүн партияның болгаш күрүнениң сагылга-чурумун каржызы-биле хажыткан кылдыр көөр ужурлуг.

Бо айтырышкыннарга үндезилээш, ажылчы чоннарның чурттаалга байдалдарын экижидериниң айтырыглары партия, совет, профэвилел организацияларының, министерстволар болгаш ведомстволар удуртукчуларының кичээнгейиниң төвүнге турар ужурлуг. Чурттаар оран-бажың айтырыының талазы-биле хамаатылар чамдыкта ук айтырыгны баштай сайгарып көрүп турар организацияларга кичээнгейге салбаанындан үстүкү органнарже барып, айтырыг тургузар ужурга таваржып турарлар.

Чурттаалга бажыңнарын септеп база чурттаалга фондузун чаагайжыдып турарында четпестерниң уржуунда чагааларның болгаш аас-биле дыңнадыгларының саны көвүдеп турар. Кижилерге кичээнгей чок, чамдыкта харын-даа кээргээр сеткил чок хамаарылгадан шак ындыг чагаалар тыптып кээп турар. Чаңгыс чижектен киирип көрейн.

1981 чылдың июльда өрт хайгааралының органнары болгаш Кызыл хоорайның архитектору М. К. Куулар эш И. С. Шкоткинге хууда автомашиназынга гаражты А. Д. Вилисовтуң чурттап турары бажыңның соңгазындан 60-ла сантиметр ырады тудуп алырын чөпшээрээн. 1981 чылдың ноябрь 13-те А. Д. Вилисов хоорkүүскомче дыңнатканының түңнелинде гаражты тударын соксаткаш, ону чайладыр деп шиитпир хүлээп алган. Бо шиитпир күүсеттинмээн. А. Д. Вилисов хоорkүүскомче база катап дыңнадыр ужурга таварышкан. 1982 чылдың апрельде аңаа мындыг харыыны берген: «Силерниң билдириишкиннерни көрген. Кара туразында тудуп алган гаражын чайладырын И. С. Шкоткинге даасkан. Шиитпирни күүсетпес болза, 1982 чылдың май 25-ке чедир гаражты албадал-биле ескээр чайладыр ужурлуг». Бо шиитпир база-ла күүсеттинмээн. 1982 чылдың июльда А. Д. Вилисов хоорkүүскомче киирген ээлчеттиг дыңнадыынга ам мындыг харыыны алган: «Гараж тудуунуң болгаш ону чайладырының дугайында айтырыгны ам-даа өөренип көөрү негеттинип турар болгаш ону июль айда комиссияга шиитпирлээр апаар». Ам 1983 чыл. А. Д. Вилисовтуң соңгазының дужунда гараж турбушаан хевээр. Бо бүгү чүнү көргүзүп турарыл? Кижилерге кээргээр сеткил чок хамаарылганы көргүзүп турар-дыр.

Удуртукчу кадрларның шын эвес аажы-чаңының дугайында медээлер ам-даа кээп турарын П. И. Кравченко демдеглээн.

Кадрларны дешпидип турар үевисте оларның ажыл-херекчи, политиктиг болгаш мөзүлүг бүдүш-шынарларын ханы өөренип көрбейн турарывысты, оларның четпестерин чогуур үезинде илередип база эдип шыдавайн турарывысты бо бүгү херечилеп турар.

Партия, совет, профэвилел болгаш ажыл-агый органнарының ажыл-чорудулгазында кол черни чонну болуннуң хуу херээниң ужурунда хүлээп алыры ээлеп турар. Удуртукчу ажылдакчыларның ажылчы чонну хүлээп алырын органнзастаарын доктаамал сайзыраңгайжыдарын СЭКП Төп Комитеди негеп турар.

Хамаатыларны хүлээп алыры — ол тус черниң эвес, а күрүнениң, ниитиниң херээ-дир. Келген кижиге ындыг хамаарылга дүрүм болзун дээш ажылчы чоннарны хүлээп алырын органнзастаарынга контрольду тургузары чугула.

Партия, совет, ажыл-агый организацияларының хөй кезиинде ажылчы чоннарны хүлээп алырынга хамаарышкан организастыг айтырыглар шын шиитпирлеттинген, хамаатыларны хүлээп алыр хүнү, шагы тодараттынган, харысалгалыг ажылдакчылар дежурнылап турар.

Республиканың партия, совет органнарынга чылын-на 10 муң ажыг кижи кээп турар.

Хамаатыларны хүлээп алырын органнзастаар талазы-биле ажылдың деңнелин СЭКП Кызыл хоорkому, Каа-Хем райкому, Кызыл райкүүском элээн бедиткен. Чырыдышкын, Культура, Мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министерстволары болгаш оон-даа өске черлер хамаатыларның дилээн харысалгалыг хандырып турар.

Ынчалзажок хамаатыларны хүлээп алырын органнзастап турары чамдык черлерде ындыг эвес болганы хомудаанчыг. Элээн хөй министерстволар болгаш ведомстволар ажылчы чоннарның чогуур дилеглерин болгаш хомудалдарын хандырар талазы-биле үндезиннииг саналдарынга болгаш шүгүмчүлелдиг сүмелеринге долу харыыны бербейн турары ховар эвес. Чамдык албан черлеринде улус хүлээп алыр өрээл дериттинмээн, хамаатылар хүлээп алырын органнзастаар харысалгалыг кижи тургустунмаан.

Ажылчы чоннар-биле ажылдың чаа хевири ажык чагаа хүннери болур. Кызыл, Ак-Довурак хоорайларга, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, Бии-Хем районнарга эрткилээн ажык чагаа хүннери чоннуң бүдүрүлгеге болгаш амыдырал айтырыгларын шиитпирлээринге, күш-ажылдың сагылга-чурумун болгаш корум-чурумну быжыглаарынга сонуургалдыын көргүскен.

Ынчалза-даа ажылчы чон-биле харылзаажырының бо хевирин ажыглаанда безин чамдык удуртукчу ажылдакчылар четпестерни чайладырын аазаан сөзүн күүсетпейн баргылаар.

СЭКП Кызыл хоорkому эрткен чылдың сентябрьда хоорайның хөй-хөй бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының удуртукчуларын чалааш, даараныга фабриказынга ажык чагаа хүнүн эрттирген. Ынчан водопровод, канализация болгаш одалга системазының үрелиишкиннерин эдер талазы-биле чагыглар хүлээп алыр чаңгыс диспетчер албаның тургузарын Чурттаалга-коммунал ажыл-агый министерствозунга даараныга фабриказының болгаш сүт комбинадының ажылчыннары сүмелээн. «Тыва көлээ тудуг» трестиң удуртукчулары даараныга фабриказының общежитиезиниң тудуун октябрь айда доозарын хүлээнген. Бо ажылдарның кайызы-даа бүтпээн.

Ажылчы чоннуң чагаалары-биле болгаш саналдары-биле ажыл, хамаатыларны хүлээп алырын органнзастаары партия болгаш күрүне ажылының чугула талазы болуп турар болгаш ынчаар артар-даа.

Чагааларның эртип турарынга, баштай көөрүнге, ээзинге долу харыыны бээринге шыңгыы контрольду тургузар. Оон-биле чергелештир чагааларда ындыг айтырыгларны оюп каартарын болдурбас. Партия организацияларындан, совет болгаш ажыл-агый органнарындан улустуң сагыш-сеткилин хайгаан чаңарын чедип алыр херек. Айтырыг шиитпирлеттинмээн таварылгада безин ук айтырыгның бөгүн шиитпирлеттинип шыдавазын улус билген турарын чедип алыр. Почта-биле ажыл — массалыг информацияның [illegible] ажылының чугула кезээ. Солуннар редакциялары, Телевидение болгаш радиодамчыдылга талазы-биле күрүне комитети боттарының материалдарының дээштиин чедип алыр ужурлуг.

Партия хоорkому болгаш райкомнары, чер-чер Советтериниң күүскомнары боттарының девискээрлеринге хамаатыларны хүлээп алыр чаңгыс аай хүннерни доктаадыр. Ол хүннерде хуралдарны болгаш массалыг ажылдарны болдурбас базымын хемчээн алыр болгаш удуртукчуларга болгаш тускай эртемниглерге чурттакчы чонну хүлээп алыр арганы бээр.

Бүдүрүлге коллективтеринге болгаш чурттаар черге ажылчы чонну хүлээп алырының эргелерин сайзырадыр болгаш чаа хевирлерни дилеп тывар. Чер-черге чонну хүлээп алырының эптиг үелерин тургузар, ындыг ажыл шагы эвес болганда дыштанылга хүннерин ажыглаар. Улус хүлээп алыр өрээлдерин тускайлап, таарыштыр дерирр. Чон хүлээп алырының графигин көскү черге аарлап, аңаа хүлээп алыр хүннерин, шактарын болгаш хүлээп алыр черге ажылчы чоннуң келдүрген айтырыын шын болгаш ажыл-херекчи өзү-биле шиитпирлеп шыдаар, харысалгалыг ажылдакчыларны томуйлаар.

Ажылчы чондан кирип турар медээлерниң хыналдазы партия ажылдакчыларынга улуг күштү, кичээнгейни болгаш партийжи ак сеткилди негээрин билир бис. Чагааларны болгаш хомудалдарны кичээнгейлиг көргенинден чон партия организацияларының дайынчы арга-шинээн көөр.

Ажылчы чоннарның чагаалары болгаш саналдары-биле ажылды улам ынай экижидер дугайында айтырыгны бо пленумга көрүп турары чон-биле харылзааны быжыглаарын хандырар, ындыг болганда бистиң республиканың мурнунда салдынган сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээринге дузалаар дээрзинге бүзүрээн болур деп, илеткелчи түңнелинде айыткан.

* * *

Пленумнуң ийиги айтырыг талазы-биле илеткел доостулган соонда, бир дугаарында СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бирги секретары **К. А. Масмык-оол** санал берген.

— Партияның XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның оон соондагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле районда ажылдарны чорудуп келген — деп, ол чугаалаан.— Партияның болгаш чазактың үндүрген шиитпирлерин, бистиң мурнувуска салган сорулгаларын чедиишкинниг боттандырарынга ажылчы чоннуң чагааларында кирген саналдар кол черни ээлеп турар.

Чагаа-билдириишкиннерге хамаарыштыр алдынган хемчеглерни контрольдаары-биле СЭКП райкомунуң болгаш район Совединиң күүскомунуң кежигүннерин киириштирген комиссияны тургускан, олар чер-черлерге барып, байдалды доктаамал контрольдап, илереттинген четпестерни дарый чайладыр талазы-биле хемчеглерни ап турар. Партия райкомунга келген чагааларны килдистерже дорт харылап, ында айыттынган чүүлдерни эчизинге чедир хайгаарап турар.

(Уламчызы 4-кү арында).

АЖЫЛЧЫ ЧОННАРНЫҢ ЧАГААЛАРЫ-БИЛЕ АЖЫЛДЫ САЙЗЫРАҢГАЙЖЫДАР

(Төнчүзү. Эгези 3-кү арында).

Ажылчы чоннуң чагааларын, билдириишкиннерин хынамчалыг көөр талазы-биле үлегерлиг ажыл-агыйга оратор «Ак-Туруг» совхозту адаан. Ук ажыл-агыйның удуртукчуларының адрезинге келген чагаа бүрүзүн бүрүткеп, чогуур хемчеглерни ап турарындан чаңгыс ол-ла хажыдыышкынга, азы дилегге хамаарышкан билдириишкин, чагаа катап кирбейн турар. Чер-чер Советтериниң күүскомнарындан Хайыракан кодээ Совединиң ажылы эки.

Ындыг-даа болза, районда ажылчы чоннуң чагааларын, билдириишкиннерин кичээнгейге алыр, хууда айтырыглыг хамаатыларны хүлээп алыр талазы-биле четпес ажылдыг черлерни ол адаан.

— Профэвилелдерниң Тыва область чөвүлелинге чагаалар республиканың янзы-бүрү булуңнарындан кээп, аңгы-аңгы темаларга бижиттинген болуп турар—деп, ук чөвүлелдиң даргазы Ш. П. Куулар бодунуң саналын эгелээн. — Чыл дургузунда 700 ажыг чагаа келген болгаш ниң чүс хире хамааты хууда айтырыг талазы-биле чөвүлелдиң удуртукчуларынга кирген. Ол дээрге, ажылчы чоннуң профэвилелдерге бүзүрелиниң база бир бадыткалы болур.

Келген чагаа, билдириишкин бүрүзүн кичээнгейлиг хынап, анализтеп турар бис. Оларның хөй кезиинде ажылдан дүрүм ёзугаар эвес үндүрген, чуртталга шөлүн экижидерин дилээн, күш-ажылдың организастаашкынын багай тургускан дээн утказы чагаалар болуп турар. Профэвилелдерниң область чөвүлелиниң ажылдакчылары хөй кезиинде түс черлерге барып, ажыл-агый-биле, амыдырал-чуртталга-биле холбашкан маргылдаалыг айтырыгларны шиитпирлеп турар. Ындыг практиканы ам-даа уламчылаар бис. Ол дээрге, ажылчыннарның, албан-хаакчыларның ажыл шагының чидириин болдурбайн ажылдаарынга эптиг болуп турар.

Районнарже үнүүшкүннерни кылып, маргылдаалыг айтырыгларны шиитпирлээринге чөвүлелдиң-даа, адырлар аайы-биле обкомнарның-даа ажылдакчылары, юристер, техниктиг инспекторлар киржип турар. Чагааларның, билдириишкиннерниң хөй кезии кодээ ажыл-агый органнарының, чурттал-га-коммунал ажыл-агый черлериниң ажылдакчыларынга, пособие-дузаламчы тыпсырынга холбашкан хомудалдар болуп турар.

Чамдык таварылгаларда ажыл-агыйларның, бүдүрүлгелерниң удуртукчулары профэвилел комитеттери-биле харылзаа чогундан ажылдакчыны ажылдан шын эвес үндүрер, өске черже чөптүг чылдагаан чокка шилчидер дээн ышкаш хажыдыышкыннар болуп турар.

Индирде— СЭКП Өвүр райкомунуң бирги секретары Ч. Х. Ооржак.

— Районнуң партия органнарынга-даа, Советтерге-даа, ажыл-агыйларның, бүдүрүлгелерниң удуртукчуларынга-даа, харысалгалыг ажылдакчыларынга-даа хөй-хөй кижилер хуу дилеглиг, хомудалдыг кээп турар. Оларның шуптузун кичээнгейлиг дыңнап, эвилең-ээлдек хүлээп алгаш, салган айтырыын, дилээн хандырар талазы-биле тодаргай оруктарны дилеп турар бис. Ажылчы чоннуң чагаалары, билдириишкиннери, оларның дилеглери-биле холбашкан айтырыгларны партия райкомунуң бюроларынга, район Совединиң күүскомунга удаа-дараа чугаалажып турар бис.

Ооң чижээнге мындыг фактыны көргүзүп болур. «Кызыл Тук» совхозтуң малчыннары боттарының чурттал-га байдалын экижидер дугайында дилегни ажыл-агыйның удуртукчуларынга хөй удаа кирген. Оон түңнел үнмес боорга, партия райкомунче, район Совединиң күүскомунче чоруткан. Ону хынамчалыг өөренип көрүп, түс черге барып, бүгү байдалды хандыр көргениниң соонда, бүгү фактылар бадыткаттынган.

Ындыг дээштиг хемчегни алган соонда ук бригадада сөөлгү үеде байдал экижип, планныг онаалда бүрүн күүсеттинип турар апарган.

Районнуң чамдык бүдүрүлгелери республиканың министерстволарынче, ведомстволарынче боттарының ажылы-биле холбашкан чагааларны чорудуп турар, ук чагаалар харыы чок артып турары хомуданчыг. Чижээ, республиканың Чурттал-га-коммунал ажыл-агый министерствозунче чунар-бажыңны улгаттырыш бээр талазы-биле кирген дилег мынчага харыы чок арткан.

Ажылчы чоннуң чагааларын кичээнгейге алыр талазы-биле тодаргай хемчеглерни ажылдап кылган бис. Ол ёзугаар өвүржүлерниң ажылдаарынга, чурттаарынга бүгүле таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш ажылдаар бис.

Республиканың прокуратура органнары ажылчы чоннарның чагаалары болгаш хомудалдары-биле канчаар ажылдап турарының дугайында Тыва АССР-ниң прокурору А. Г. Горелов саналынга чугаалаан. 1982 чылда 2374 чагаалар болгаш хомудалдар кирген, ону чогуур үезинде харыылаар, хемчеглер алыр ажылды чоруткан. Хамаатыларны хүлээп алырының айтырыын чугулалап көрүп келген. Нииттизи-биле 1779 хамаатыны, оон иштинде прокурорлар 1095 кижини хүлээп алган.

Кылдынган ажылдар-биле чергелештир четпестерни ол чугаалаан. Садыг, Кодээ ажыл-агый министерстволарынга, Респотребсоюзка болгаш өске-даа черлерге прокурор хыналдазын чоруткаш, четпестерни илереткен. Ону эдип алыр хемчеглерни Кодээ ажыл-агый министерствозу кошкак чорудуп турарын шүгүмчүлээн.

Ажылчы чоннар күш-ажылдың хоойлузун эки билбес, ооң уламындан хөй хомудалдарны киирип турар, ону барымдаалааш, чон ортузунга бо талазы-биле тайылбыр ажылын чорударының чугулазын ол айыткан. Ол ышкаш эрге-хоойлу билиглерин калбаа-биле пропагандалаарын оратор чугулалап демдеглээн.

Корум-чурум үрээр чорукларга удур шыңгыы демиселди чорудары бүгү улустуң херээ дээрзин В. Г. Горелов саналынга чугаалаан.

«Тувинская правда» солуннуң редактору В. Л. Маслов солуннуң арыннарынга кандыг материалдарны парлап, ажылчын болгаш кодээ корреспондентилер-биле канчаар ажылдап турарының дугайында чыылганнарга дыңнаткан. Сөөлгү үеде солуннуң номчукчулары ажыл-иште, амыдырал-хандырылгазында, автобус аргыжылгазында, чоннуң ыштаныылгазында болгаш өске-даа улус ажыл-агыйының адырларында четпестерни шүгүмчүлеп бижип турар. Ол болза ында удуртукчуларның четпес ажылдап турарын херечилеп турар дээрзин ол айыткан. Солунга үнген шүгүмчүлелдиг материалдарга чамдык министерстволарның, ведомстволарның удуртукчулары харыылавайн турарын шүгүмчүлээн.

Чөөн-Хемчик райкүүскому, Чадаана хоорай, кодээ Советтери ажылчы чоннарның чагаалары болгаш саналдары-биле ажылды экижидер чамдык хемчеглерни ап турарын райкүүскомнуң даргазы Д. С. Куулар саналының эгезинде демдеглээн. Ооң уламындан келген чагааларны кончуг кичээнгейлиг өөренип көрүп, четпестерни эдер, чөптүг, шын харыыларны бээр дээш ажылдарны кылып турар. Сөөлгү үеде ажык чагаа хүнүн эрттиргеш, аңаа совхозтарның удуртукчуларын киириштирип турары ажылды экижидеринге дузалыг болганын оратор демдеглээн.

Биске үстүкү удуртур органнардан болгаш солуннар редакцияларындан 27 чагаа келген, ында автобус аргыжылгазында, телефон харылзаазында, садыг хандырылгазында болгаш өске-даа четпестерни айыткан. Бо болза районнуң удуртукчулары четпестерни чайладыр дээш тодаргай, боттуг хемчеглерни албайн келгенин херечилеп турар. Ынчангаш моон соңгаар ажылчы чоннарның чагаалары болгаш саналдары-биле ажылды экижидер, ылаңгыя оларның негелделеринге, хомудалдарынга дыңнангыр болур, чогуур үезинде четпестерни эдер дээш партияның болгаш чазактың негелделеринге дүүштүр хемчеглерни алырын пленумга ол бүзүреткен.

СЭКП ТК-ның Чагаа килдизиниң сектор эргелекчизи А. Н. Молокоедов пленумга чүве чугаалаан.

Ажылчы чоннарның чагаалары болгаш саналдары-биле ажыл партияның масса-биле харылзаазын быжыглаарынга чугула болуп турарын ол айыткаш, СЭКП Төп Комитеди, Политбюро бо айтырыгже сөөлгү үеде улуг кичээнгейни салып турарын чугаалаан. Тываның партия организациязы ажылчы чоннарның чагаалары болгаш саналдары-биле ажылды экижидип эгелээнин ол демдеглээн. Тыва АССР-ден СЭКП Төп Комитединге кээп турар чагааларның саны элээн кызырылган, ол болза ажылдың экижип турары болур. Кылдынган ажылдар-биле чергелештир четпестерге ол доктааган. Министерстволарның, ведомстволарның удуртукчулары ажылчы чоннарның чагааларын, негелделерин, хомудалдарын, саналдарын ам-даа эреңгей көрүп турар чүүлдер бар. Партия комитеттериниң килдистери чагаалар-биле ажылды ам-даа чогуур деңнелинге тургуспаан, ынчангаш ону экижидер. Ажык чагаа хүннерин эрттиреринге баш бурунгаар хынамчалыг белеткенирин ол сүмелээн. Ол ышкаш харысалгалыг удуртукчу ажылдакчылар чүгле кабинеттерге хамаатыларны хүлээп алыр эвес, чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле эрттирерин А. Н. Молокоедов сүмелээн.

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин түңнел сөс чугаалаан. СЭКП-ниң XXVI съездиниң шиитпирлеринге дүүштүр ажылчы чоннарның чагаалары болгаш саналдары-биле ажылды экижидер дээш тодаргай хемчеглерни партия организациялары ап чорударының чугулазын айыткаш, бо ажылды чогуур деңнелге тургузары он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседиринге, Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуурунга дузалаарын ол онзалап демдеглээн.

Маадыры — революцияга кижизиттинген кижи

Совет литератураның үндезилекчизи Максим Горький (Алексей Максимович Пешков) 1868 чылдың март төнчүзүнде Нижний Новгородка (амгы Горький хоорайга) төрүттүнген. Революция мурнундагы оон чогаалдарында революсчу идеялар сиңниккеп. Оларның эң колу —«Ава» деп роман. Ук роман — төөгүнүң чаа маадырларының дугайында шүлүглел болур.

Октябрь революциязының тиилелгезиниң соонда бодунуң чогаалдарынга хостуг, тургузукчу чаагай амыдыралды алгап, хостуг чоннуң төөгүлүг чогаадылгазын, хостуг күш-ажылдың чаагай күчүкүжүн ол көргүскен. Ооң кол маадыры — революцияга кижизиттинген кижи.

ЧУРУКТА: А. М. Горький биле И. А. Лихачёв автозаводтуң ажылчыннарының аразында турлар (Москва, 1928 чыл).

СЭТА-ның фотохрониказы.

Бөгүн—Делегейниң театр хүнү

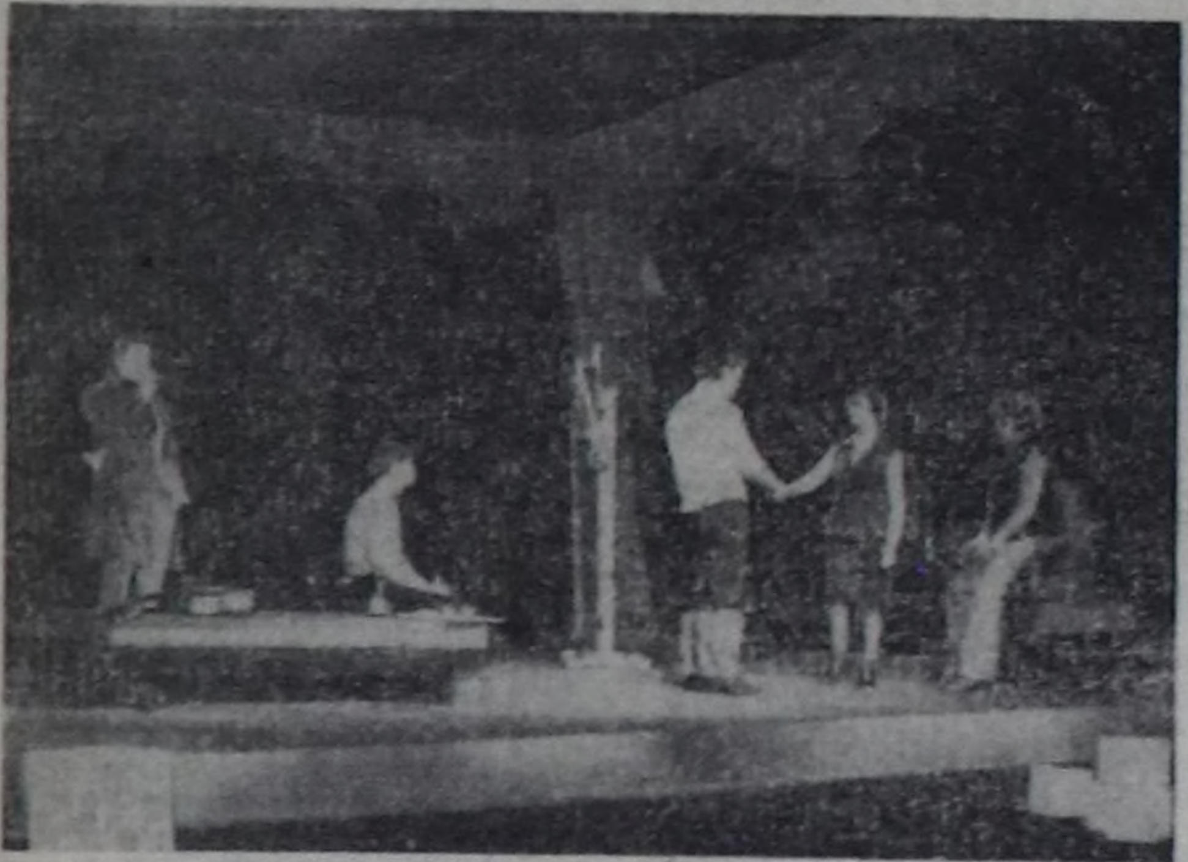

Тываның хөгжүм-шии театры бодунуң көрүкчүлеринге чаа-чаа шиилерни бараалгадып турар. Чоокта чаа театрның тыва бөлүүнүң артистери А. Дударевтиң «Тайып ужар...» деп шиизин көрүкчүлерге бараалгаткан. Кызылчылар болгаш найысылалдың аалчылары чаа шиини сонуургал-биле хүлээп алган.

Орус бөлүктүң артистери А. Арбузовтуң «Каржы оюннар» деп шиизин база чаа тургускан. Бо шиини көрүкчүлер сонуургал-биле көрүп турар.

ЧУРУКТАРДА: «Тайып ужар...» деп чаа шииде Красовскийниң ролюнда Ооржак Чөлбенеи, Алинаның ролюнда Тамара Ондар оларның ойнап турары; ийиги чурукта—«Каржы оюннар» деп чаа шииден көргүзүг.

Ю. КОСАРЬКОВ биле О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Театр темаларынга

ДАШТЫКЫ ШООДУГЛАР

Театр критиги бир-ле катап редакцияга бажын шарып алган чедип келген.

— Канчап бардың?— деп, ооң кады ажылдап турар өөрү айтырып-тыр.

— Ында бир артист ышкажыл... Холдары-биле чүнү-даа кылыр аайын тыппас амытан-дыр деп бижипкен кижи-дир мен ийин...

* * *

Бир драматург шиилерниң хөй кезиин дүне бижээн мен дээрзин чугаалап-тыр.

— Ол ындыг болбастың аргазы чок, хамык оорлаашкыннарның хөй кезии дүне болур болдур ийин—деп, ону дыңнап олурганнарның аразындан критик үзе кирген.

* * *

Аныяк драматургтуң шиизин номчааш, режиссёр чугаалап-тыр:

— Бодап-даа көрдаан, мында кандыг-даа чөрүлдээ чок ышкажыл!

— Рольдарны хуваап эгелээринерге-ле, чөрүлдээлер тыпты бээр — деп, автор бадыткаан.

* * *

Ат-сураглыг драматург аныяк авторга тайылбырлаан иргин:

— Силерниң арга-сомазы бар — шору-дур, ынчалзажок хос баштыг тенекпей бүрүзүнге билдине бээр кылдыр, кижилерниң чугаалажыышкыннарын чиик кылдыр бодуунчүтсе эки боор.

— Амдызында аңаа чүү билдинмейн барган иргин?

Вольтерниң трагедиязын ойнааның соонда аңаа билдинмес шүлүкчү келгеш, Вольтер ооң элээн каш шүлүктерин оорлааш, шиизинде киирип алган дээрзин хомудаай.

— Ындыг бе кай? Черле харын чедиишкин чок болуп турганын кайгаан кижи мен! — деп, Вольтер алгырыпкан.

* * *

Сирано де Бержерактың ролюн күүседири-биле даанган артист, ук шииниң автору Эдмон Ростандан «Бо рольду ынаң-ла улуг думчуктуг кижи ойназа эки бе?»—деп айтырган.

— Эргим актёр, бо рольду ойнаар кижи бир-ле болза улуг талантылыг ийикпе азы улуг думчуктуг болур ужурлуг. Мен бодаарымга силерге улуг думчук кылып алыры ажыктыг боор.

* * *

Чогаалчы болгаш драматург Жан Коктодан «Дириг амытаннарга ынак сен бе?»—деп, айтырыг салган.

— Ийе, дыка ынак мен, ылаңгыя ыттарга — деп, Кокто харыылааш, уламчылаан.— Ыттар чемгерип турар улузун кажан-даа ызырбастар. Критиктер олардан үлегер алыр болза эки-дир ийин.

МАРТ 28-ТЕН АПРЕЛЬ 2-ГЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

МАРТ 28-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Уругларга фильм: «Бичии уруг ачазын дилеп тур». 10.25—15.05 —Чапсар. 15.05 — Уругларга телешии: «Гриннер чуртундан келген кижи». 16.05 — Бангладеш дугайында киножурнал. 16.35 — Авам школазы. 17.05 — «Московские новости» солуннуң шаңналы дээш спортчу гимнастикага чурттар аразының маргылдаазы. 18.15 —«Ажылы дээш — ат-алдар» деп дамчыдылга. 18.45 —Футбол дугайында дончулал. 19.15 —19.30 — Чапсар. 19.30 —Музыка дамчыдылгазы. 19.55 — «Карл Маркс. Аныяк чылдары». Уран-чечен телефильмниң 5-ки сериязы. 21.00—«Үе». 21.30 — Театрның делегей хүнү. 22.45—23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

13.30 — В. Тендряковтуң тоожузунга үндезилеп тургускан уран-чечен фильм: «Частың өскерилгелери». 15.00 — «Эртем болгаш амыдырал». 15.25 — Телемедээлер. 15.30—18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Уругларга фильм. 18.20 — «Чоннуң уран чүүлү» деп дамчыдылга. 18.50 — Документалдыг фильм. 19.10 — «Азия тевү». 19.40 — Чарлалдар. 19.45 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 —«Үе». 21.30 — «Фома Гордеев». Уран-чечен фильм.

МАРТ 29-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Документалдыг фильм. 9.25 — Мультфильмнер. 9.40 — «Карл Маркс. Аныяк чылдары». Телефильмниң 5-ки сериязы. 10.45 — 14.45 — Чапсар. 14.45 — Уругларга телешии: «Гриннер чуртундан келген кижи». 2-ги кезээ. 16.00 — «Звездочет». 16.45 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 17.15 — Фильм-концерт. 17.45 — Школачыларның профессия талазы-биле конкурузу. 18.30 — Бөгүн делегейде. 18.45 — «Эртем болгаш амыдырал». 19.15 — 19.30 — Чапсар. 19.30 — Концерт. 19.55 — «Карл Маркс. Аныяк чылдары». Телефильмниң 6-гы сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35— Концерт. 22.35—22.55 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.25— Фильм-концерт. 14.45 — «А. Н. Островскийниң шиилериниң маадырлары херээженнер». 15.50—Телемедээлер. 15.55—18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Революцияже углаан поезд». Телефильм. 18.50 — Телемедээлер. 19.00 — «СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин — амыдыралга». 19.25 — Киножурнал. 19.35 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар, рекламалар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Дем каттыштырылгазы». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Коргуушкун». Уран-чечен телефильм. 22.50— Мячилиг хоккейге ССРЭ кубогу дээш маргылдаа.

МАРТ 30-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.25—«Карл Маркс. Аныяк чылдары». Уран-чечен телефильмниң 6-гы сериязы. 10.30 — 14.50 — Чапсар. 14.50 — Уран-чечен фильм: «Черге болгаш дээрге-даа ужуралдар». 15.55 — Музыкалыг дамчыдылга. 18.00 — Мячилиг хоккейге ССРЭ кубогу дээш маргылдаа. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Неделяның спорту. 19.30 — 19.45 —Чапсар. 19.45 — Концерт. 19.55 — «Карл Маркс. Аныяк чылдары». Уран-чечен телефильмниң 7-ги сериязы. 21.00—«Үе». 21.35 — Концерт. 22.25 —22.40 Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

13.25 — Уругларга фильм: «Ак-көк аяк». 14.25 — Ада-иелер, силерге. 14.55 — «А. Н. Островскийниң шиилериниң маадырлары херээженнер». 15.50 — Телемедээлер. 15.55—18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Ыракты Чөөн чүктүң эртемденнеринде». 18.30— «Челээш». 19.00 — Киножурнал. 19.10 — «Азия тевү». 19.40 — Телемедээлер. 19.55— Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15—«Билиг — күш». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Бодунуң черинде кижи». Уран-чечен фильм. 22.50 — Документалдыг фильм. 23.15 — 00.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Тбилиси) — ЦСКА.

МАРТ 31-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.30—«Карл Маркс. Аныяк чылдары». Уран-чечен телефильмниң 7-ги сериязы. 10.35 — 15.00 — Чапсар. 15.00 Уругларга фильм: «Лялька-Руслан биле ооң өңнүү Санька». 16.05 — Ф. Э. Бахтың чогаалдарында сюита. 16.15 — Ном неделязы. 17.00 — «Шыдыраа школазы». Чагааларга харыылар. 17.30 — «Бүгүдеге стадион». 18.00 — Миллионнарның ленинчи университеди. 18.30 — Бөгүн делегейде. 18.45 — Мультфильмнер. 19.05 — Апрель 1 — «чайгы шакче» шилчиир хүн. 19.15 — 19.25 — Чапсар. 19.25 — «Максимниң чалыы үези». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Камера делегейни тырттырып тур». 21.10—22.25 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

13.30 — «Дидимненииишкин — чаагай херек». Уран-чечен фильм. 14.50 — «Мариэтта Шагинян». 1-ги фильм. 15.50— Телемедээлер. 15.55 — 17.50 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

17.50 — «Бүзүрезе бүзүреңер, бүзүревезе бүзүревеңер». Документалдыг фильм. 18.10— «Отчугаш». 18.40 —Телемедээлер. 18.50 — Документалдыг фильм: «Улуг мегечи азы арагачының угаанында чүү барыл». Документалдыг фильм. 19.00 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.15—Футболга ССРЭ чемпионады: «Пахтакор»—«Динамо» (Минск). Чапсар үезинде — «Тамчыктыг удунар, чаштар». 21.00—«Үе». 21.35 — «Диканька чанында суурда кежээлер» Уран-чечен фильм. 22.40 — Документалдыг телефильмнер. 23.00—00.45—Футболга ССРЭ чемпионады: «Спартак»—«Днепр»

АПРЕЛЬ 1-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 —«Чаш назыдан төрүттүнген». 9.45 — Мультфильм. 10.00 — «Максимниң чалыы үези.» Уран-чечен фильм. 11.35 —Телемедээлер. 11.40 —15.20 —Чапсар. 15.20 —Телемедээлер. 15.35 — «Бистиң черивистиң чылдары». Документалдыг фильм. 16.05—Москва чоогунуң кодээзиниң бөгүнгү болгаш даартагызы. 16.35 — Орус чугаа. 17.05 —«Албан-хүлээлгеге томуйлаан». 17.45—Бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң көргүзүү. 18.15—Чурук санында —хүн. 18.30 —Бөгүн делегейде. 18.45 — Брест областың Каменка районунуң «Совет Белоруссия» колхозунуң даргазы Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры В. Л. Бедулинниң чугаазы. 19.00 — Улустуң аялгалары. 19.15—Останкино концерт студиязынга юмор кежээзи. 20.45—21.00 —Чапсар. 21.00—«Үе». 21.35— Орус музей дугайында дамчыдылга. 22.05 —Бөгүн делегейде. 22.20—23.00 —И. Армсгеймерниң «Аъттыг шериг дыштанылгазы» деп баледи.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 —Англи дыл. 12.35 — Төөгү. 7-ги класс. XVIII вектиң I чартыының культуразы болгаш чырыдыышкыны. 13.05 — М. Дудинниң поэзиязы. 13.35 — «Космос веги. Чыл демдеглелиниң арыннары». 1-ги фильм. — «Космос чүден эгелээрил». 14.35 — «Кызыл ном» чүнүң дугайын чугаалаанил. 15.05 — «Мариэтта Шагинян». 2-ги фильм. 15.55 —Телемедээлер. 16.00—18.15 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Тверь черинде. Пушкинниң оруктары-биле». Документалдыг фильм. 18.30 «Чогаалчы болгаш үе» деп дамчыдылга. 19.00— Киножурнал 19.10—«Азия тевү» 19.40— Телемедээлер. 19.55 —Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00—«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 —Орус гармошканың үннери. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.50 —«Адам Еваны кадайланып алган». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялар.

АПРЕЛЬ 2-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — «Бир эвес кадык болуксазыңза». 9.05 — Буратинонуң делгелгези. 9.35 —«Спортлотонуң» 14-кү тиражы. 9.45 — Ада-иелер, силерге. 10.15—Удам хөй эки бараанныр дээш. 10.45—«Бөдүүн кижилер чүнү кылып шыдаарыл». Документалдыг фильм. 11.25—Концерт. 12.15 —Мультфильм. 12.25 —Чүнү номчуурул. 13.10—Орус музей. 13.40 —Бөгүн делегейде. 13.55 — Уругларга фильм. «Чапайның ээржигештери». 15.15 —«Челээш». Телепрограммаларның делегей фестивалы. Вьетнамның бурунгу танцылары. 15.40 — «Профессиязы — геолог». Документалдыг телефильм. 16.00—Музыкантылар музыка дугайында. 16.50—Политиктиг хайгааракчы Ю. А. Летуновнуң беседазы. 17.20 — Дириг амытаннар амыдыралы. 18.20 — Ленинчи шаңналдың лауреады; Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры хирург Н. М. Амосов-биле ужуражылга. 19.05—«83-түң ырызы». 20.00 —Кыска хемчээлдиг кинокомедиялар. 20.45 —21.00 — Чапсар. 21.00—«Үе». 21.35 — Тапыш аялгалар. 22.40— 22.50 —Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

15.25 — «Кино көрүкчүзүнүң эдеринчизи» 16.10 —«Документалдыг экран». 17.20 — «Музыкалыг киоск». 17.50 — «Мартышкага байыр». Мультфильм. 18.00 — Грузия телестудияның программазы. 19.45—Делегей болуушкуннарының дончулалы. 20.00— «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 —«Калыкшыл». 21.00 — «Үе». 21.35—«Бир эвес ынакшыл берзимзе...». Уран-чечен телефильм. 23.00—23.45—Футболга ССРЭ чемпионады. «Металлист»— «Динамо» (Киев).

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Агаар

Агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, республикага чуга булуттарлыг агаар болур. Хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы дүне 18—20, хүндүс 3—8 градус соок болур.

Кызылга чуга булуттаар, чатбас. Агаарның температуразы дүне 13—15 градус соок, хүндүс 0-тен 2 градус чедир чылыыр.

КИНО

МАРТ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Янку Жиану —гайдук» 9.20, «Хан Аспарух» 11.00, 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кино чылдызы» 9.00, 13.50, «Элчиген кежи» 10.30, 15.20, «Чеди идегелдиң челээжи» 12.20, «Бот чорда оглу» 17.30, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кызыгаарчылар» 10.00, «Сээң ынакшылың» 11.30, 14.10, 17.00, 19.50 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Аладдинниң хуулгаазынныг лампазы» 13.00, «Дөрт мушкетёрлар» 14.30, «Үжелээ шуптузунга удур» 17.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Америк ёзу-биле оорлаашкын» 15.00, 16.50, 18.40, 20.00, «Ур эвес найырал» 11.00 шактарда.

МАРТ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Голота казак дугайында бодал» 9.30, «Моңгун бодалдың сүрүкчүзү» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Маңаа сени дыңнадынар оралы уткувас» 9.00, 13.40, «Тоолга доктар» 10.40, 15.20, «Чеди идегелдиң челээжи» 12.10, «Кроссворд тыварынга ынактарга» 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сээң ынакшылың» 12.00, 15.00, 18.00, 20.00 шактарда.

Редакцияның адрези индекс 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3

Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуу килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг 456.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—00683